

Evaluoiva *että*-yhdyslause ja retoriset rakenteet suomenkielisessä ylioppilasaineessa

RIITTA JUVONEN

1 Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa suomenkielisen ylioppilasaineen retorisia rakenteita ja niiden vuorovaikutustehtäviä tekstissä. Tarkastelemieni rakenteiden ytimessä on evaluoivaksi *että*-yhdyslauseeksi nimeämäni yhdyslausetyyppi.¹

Artikkelini taustalla vaikuttaa viimeaikainen evaluoivan kielenkäytön tutkimus, jota on tehty muun muassa systeemis-funktionaalisessa suhtautumisen teoriassa (*appraisal framework*, mm. Martin & White 2005), pääosin puhuttuun vuorovaikutukseen keskittyvässä asennoitumisen tutkimuksessa (*stance*, mm. Du Bois 2007; Kärkkäinen 2006) sekä korpustutkimuksessa (mm. Hunston 2007). Eri suuntauksista voidaan tiivistää evaluoivan kielenkäytön funktioiksi seuraavat kolme (mm. Hunston & Thompson 2000): ensinnäkin evaluointi osoittaa asennoitumista puheenalaiseen asiaan, toiseksi se luo ja ylläpitää suhdetta vastaanottajaan ja kolmanneksi organisoii diskurssia. Hunstonin ja Thompsonin (mt.) mukaan keskeistä on myös havainnoida, mikä tai kuka on asennoitumisen lähde, kenen näkökulmasta evaluoidaan.

Kun tarkastellaan asennoitumista puheenalaiseen asiaan ja vastaanottajaan, kirjoitettu teksti nähdään vuorovaikutteisena ilmiönä. Tällainen näkemys kumpuaa bahtinilaisesta dialogisuudesta (mm. Bahtin 1981; suomeksi Lähteenmäki 2002), joka vaikuttaa myös useimpien evaluoivan kielenkäytön tutkimussuuntausten taustalla. Bahtinilaisen dialogisuuden mukaisesti kielenkäyttö on välttämättä suhteessa vastaanottajaan ja toisaalta aiemmin sanottuun. Katson, että kun tekstin ajatellaan olevan suhteessa aiemmin sanottuun, teksti nähdään moniäänisenä kudelmana; kun tekstin ajatellaan olevan suhteessa vastaanottajaan, teksti nähdään vuorovaikutteisena. Tämän artikkelin keskiössä on ennen kaikkea tekstin vuorovaikutteisuus. Evaluointi liittyy tekstin vuorovaikutteisuuteen monin tavoin: kun tekstissä evaluoidaan puheenlaista asiaa, samalla tehdään olettamuksia lukijan mahdollisesta ennakkokäsityksestä, reaktiosta tai mie-

1. Kiitän lämpimästi Susanna Shorea, Suvi Honkasta ja Tiina Onikki-Rantajääsköä sekä Virittäjän kahta nimetöntä arvioijaa arvokkaista kommentista artikkelini eri versioihin. Lisäksi kiitokset kaikille niille, jotka ovat kommentoineet käsikirjoitusta edeltäneitä esitelmiä ja alustuksia.

lipiteestä. Tällainen vuorovaikutus lukijan kanssa taas näkyy tekstin jäsentymisessä. Aiemmassa tekstin vuorovaikutteisuuden tutkimuksessa on analysoitu kirjoittajan sitoutumista puheenalaiseen asiaan, tekstin tarjoamaa lukijaposiitiota ja toisaalta lukijan odotusten merkitystä tekstin jäsentymisessä (mm. Martin & White 2005; G. Thompson 2001; Hoey 2001; Hunston 2000; Hyland 2002, 2005; ks. myös Luukka 1992).

Tutkimusaineistonani ovat suomenkieliset ylioppilasaineet. Keväällä 2007 uudistunut koe jakautuu tekstitaidon kokeeseen ja esseekokeeseen. Näistä esseekoe jatkaa vanhaa ylioppilasaineen traditiota – esseekokeessa kokelas voi valita kirjoitettavakseen joko aineistoteksteihin tai pelkkään tehtävänantoon perustuvan kirjoitelman (äidinkielen ylioppilaskokeen traditiosta mm. P. Leino 2008).²

Ylioppilasaine on lähtökohdiltaan pohtiva teksti. Jo tyyppillinen ylioppilasaineen tehtävänanto edellyttää pohtimista, koska tehtävänannon instruktioverbeistä yleisimmät ovat viime vuosina olleet *pohdi* tai *tarkastele* (Juvonen 2006). Toisaalta pohtimista edellyttää myös kysymysmuotoinen tehtävänanto (mt., myös Juvonen 2004: 16–19; Makkonen-Craig 2008: 223–225). Pohtiminen tarkoittaa paitsi oman mielipiteen esittelyä ja perustelua myös vaihtoehtoisten näkemysten tuomista tekstiin. Ylioppilasaineessa kirjoittajan tehtävä olisi siis hallita tekstin vuorovaikutteisuutta: kirjoittajan mielipiteen tulee erottua tekstistä kohosteisimpana eivätkä vaihtoehtoiset näkemykset saa hallita tekstiä liikaa. Tällaista vuorovaikutteisuuden hallintaa on pidetty haastavana tehtävänä paitsi heikoille myös varsin harjaantuneille kirjoittajille. Tekstin hallitussa vuorovaikutteisuudessa on pohjimmiltaan kyse kieliyhteisön kirjoituskäytäntöihin sosiaalistumisesta. (Vrt. Kalliokoski 2005: 255–256; 2006: 249.)

Tekstilajina ylioppilasaine on kompleksinen ja jopa hybridi (yleisesti tekstilajin kompleksisuudesta ks. Bahtin 1986; myös esim. Kalliokoski 2006: 247; Solin 2006: 87–93). Ylioppilasaine on usein argumentatiivinen tai suostutteleva teksti, siis retorisilta konventioiltaan lähellä kolumneja ja mielipidetekstejä. Toisaalta perinteistä ylioppilasainetta luonnehditaan esseistiseksi, jolloin kaunokirjallisuuden ja esseistiikan kielenkäyttöresurssit ovat mahdollisia. Mikäli ajatellaan, että kokelas on sosiaalistunut kieliyhteisönsä tekstikäytäntöisiin monipuolisesti, ylioppilasaine syntyy monenlaisten tekstien retorisisista konventioista.

Ensisijaisesti ylioppilasaine on kuitenkin säädelty koeteksti. Se, mitä ylioppilasaineelta vaaditaan, on luonnehdittu väljästi Ylioppilastutkintolautakunnan arviointiohjeissa. Ylioppilasaineen hyveitä ovat muun muassa loogisuus, selkeys, eheys ja kiinnostavuus. (Ks. Äidinkielen kokeen määräykset 2006.) Tällaiset luonnehdinnat voisivat kuitenkin kuvata mitä tahansa ansiokasta asiaproosaa, eikä niitä voi ajatella tekstilajiohjeina. Käytännössä ylioppilasaineen kirjoituskonventio opitaankin sosiaalistumalla. Kokelaat kirjoittavat kirjoitelmia koko peruskoulun ja lukion ajan ja saavat niihin palautetta. Vanhoja tehtävänantoja ja aineita myös luetaan lukion äidinkielen ja kirjallisuuden tunneilla, ja kokelaat oppivat enemmän tai vähemmän tunnistamaan ja käyttämään ylioppilasaineelle tyyppillisiä retorisia käytäntöjä.

2. Kutsun tässä artikkelissa äidinkielen ylioppilaskokeen vanhan- ja uudenmallisen kokeen pitkää kirjoitelmaa *ylioppilasaineeksi*.

Tässä artikkelissa kuvaan yhden syntaktisen rakenteen ja sen ympärille muodostuvien retoristen rakenteiden valossa, millaisin kielen keinoin pohtivuus ylioppilasaineeseen syntyy. Tarkasteluni ytimessä on evaluoivaksi *että*-yhdyslauseeksi³ kutsumani rakenne, joka muodostuu evaluoivasta päälauseesta ja evaluoidusta *että*-lauseesta. Kyse on siis esimerkiksi seuraavantyyppisistä yhdyslauseista:

- (1) On siis selvää, että tyytyväisyys omaan ulkonäköön heijastuu peilin kautta henkiseen hyvinvointiin. [K24116T]
- (2) On vain onni, ettemme ole kaikki samanlaisia. [K24066T]
- (3) Surullista on myös se, että lähes poikkeuksetta vain naisten ulkonäköön kiinnitetään huomiota. [K24096T]

Tällainen yhdyslause on fennistiikassa perinteisesti jäsennetty siten, että *että*-lause on katsottu koko yhdyslauseen subjektiksi (mm. Setälä [1926] 1960: 39; Penttilä 1963: kohta 478; Hakulinen & Karlsson 1979: 346–347; ISK 2004: § 1144, § 1146–1147). Koska *että*-lause on monessa suhteessa erilainen kuin tyypillinen NP-subjekti, sitä on kutsuttu myös lausesubjektiksi (Vilkuna 1996: 153–155).

Kutsun yhdyslauseen osia kehyslauseeksi ja *että*-lauseeksi (vrt. Hyland & Tse 2005 *matrix clause* ja *that-clause*). Rakenne on mahdollista luonnostella seuraavanlaiseksi:

[*se*] *on / ei ole* + NP/AP + *että*-lause

Kehyslauseen ytimessä on ensinnäkin predikaatti, yksikön kolmaspersoonainen *olla*-verbi (mahdollisesti kieltomuotoinen), ja koko yhdyslauseen predikaatiivina pidetty NP tai AP. Joissakin tapauksissa mukana on myös tukipronomini⁴ *se*. Kehyslauseen osat voivat tietyin edellytyksin vaihtaa paikkaa. Evaluoivassa *että*-yhdyslauseessa kehyslause evaluoi, ja *että*-lauseen kuvaama asiantila on se, mitä evaluoidaan.

Valtaosa käsittelemistäni evaluoivista *että*-yhdyslauseista on osa jotakin rutinoitunutta retorista rakennetta. Tarkoitin retorisella rakenteella virkkeen rajojen yli ulottuvaa, tekstiä jäsentävää rakennetta, joka kuvastaa kirjoittajan näkemystä tekstin eteneemisestä. Katson, että retorisessa rakenteessa on tietynlaisia vaiheita (lausekkeita, lauseita tai sitä laajempia kokonaisuuksia), jotka ovat toisiinsa semanttisessa ja funktionaalisessa suhteessa.⁵

Tässä artikkelissa kuvaan, millaisissa retorisissa rakenteissa evaluoiva *että*-yhdyslause esiintyy, mikä on tällaisten rakenteiden funktio tekstissä ja missä määrin evaluoivan *että*-yhdyslauseen käyttö varioi kirjoitelman saaman arvosanan mukaan. Etenen artikkelissani seuraavasti: Esittelen ensin aiempaa evaluoivasta *että*-yhdyslauseesta teh-

3. Käytän nimitystä yhdyslause (ks. esim. ISK 2004: § 882). Useamman lauseen yhdistelmää on fennistiikassa kutsuttu myös lauseyhdistelmäksi (mm. Shore 2008: 54–55; myös mm. Helasvuo 1991).

4. Käytän nimitystä tukipronomini viittaamaan *se*-pronomiiniin, jota alisteinen lause määrittää (ISK 2004: § 1145; *se*-pronominista *että*-lauseen yhteydessä tarkemmin ks. J. Leino 1999).

5. Tällaisia tekstijaksojen välisiä suhteita on kuvattu useassakin tutkimusperinteessä. Omaa tapaani määritellä retorinen rakenne muistuttaa esimerkiksi retorisen rakentumisen teorian määritelmä (engl. *rhetorical structure theory*, mm. Mann & S. A. Thompson 1988).

tyä tutkimusta ja esittelen sitten aineistoni konteksteineen. Tämän jälkeen pohdin, millä perustein tiettyjä *että*-yhdyslauseita voidaan pitää evaluoivina. Jatkan esittelemällä evaluoivan *että*-yhdyslauseen eri tyypit, niiden ympärille muodostuvat retoriset rakenteet ja näiden rakenteiden funktiot aineistossani. Lopuksi esitän yhteenvedon rakenteiden ominaisuuksista ja myös niiden suhteesta kirjoitelman saamaan arvosanaan.

2 Evaluoiva *että*-yhdyslause – aiempi tutkimus

Viimeaikaisessa fennistisessä tutkimuksessa erilaiset *että*-lauseet ja -konstruktiot ovat olleet erityisen mielenkiinnon kohteena. Niitä on tutkittu keskusteluvuorovaikutuksessa (mm. Seppänen & Herlin 2009; Laury & Seppänen 2008; Seppänen & Laury 2007; Koivisto [tekeillä]) ja toisaalta kirjoitetussa tekstissä (mm. Peltola 2009; Jääskeläinen [tekeillä]).

Evaluoivaksi *että*-yhdyslauseeksi kutsumaani yhdyslausetta on toistaiseksi fennistiikassa tarkasteltu lähinnä syntaktisen jäsennyksen kannalta. Erityisesti on pohdittu, millä ehdoin paljas tai tukipronomillinen *että*-lause voidaan tulkita lauseyhdistelmän subjektiksi (esim. ISK 2004: § 1147). Toisaalta on tutkittu, milloin subjekti- ja objekti- asemaisen *että*-lauseen yhteydessä esiintyy tukipronomini *se* (mm. J. Leino 1999).

Anglistisessa korpustutkimuksessa sen sijaan on kiinnitetty huomiota tutkimaani *että*-yhdyslauseetta muistuttavan *that*-yhdyslauseen esiintyvyyteen erilaisissa tekstilajeissa. Evaluoiva *that*-yhdyslause näyttäisi olevan yleisempi asiaproosassa kuin fiktiössä tai puhutussa kielessä ja myös yleisempi harjaantuneilla kirjoittajilla kuin amatöörikirjoittajilla (mm. Herriman 2000). Sanomalehtitekstien korpustutkimuksessa taas on havaittu, että kehyslauseet ovat usein kiteytyneitä ja tietyt kehyslauseet esiintyvät tyypillisesti tietyissä tekstilajeissa (Hunston 2007: 33–34 ja siinä mainitut lähteet).

Anglistisissa tutkimuksissa on lisäksi havaittu, että evaluoiva *that*-yhdyslause on tieteellisessä kirjoittamisessa merkittävä retorinen keino (Herriman 2000; Hyland & Tse 2005⁶). Herrimanin sekä Hylandin ja Tsen tutkimuksissa erityyppisillä *that*-yhdyslauseilla on nähty olevan kolme keskeistä retorista funktiota argumentoivassa tekstissä. Ensinnäkin kehyslause osoittaa näkökulman alisteisen lauseen kuvamaan asiantilaan. Toiseksi evaluointi tematisoituu, koska se on yhdyslauseen alussa, omana propositionaan (vrt. myös Shore 1992: 343–344; 2008: 57). Kolmanneksi esitetty väite voidaan konstruoida geneeriseksi, koska yhdyslauseessa ei ole inhimillistä subjektia (ks. myös Verhagen 2005: 133–135). Toistaiseksi ei ole kuitenkaan tarkemmin tutkittu sitä, miten yhdyslause toimii kirjoitetun tekstin jäsentymisessä.

Evaluoivien *että*- tai *that*-yhdyslauseiden diskurssia organisoivia funktioita on sen sijaan tutkittu keskusteluanalyttisessä ja vuorovaikutuslingvistisessä tutkimuksessa. Näiden yhdyslauseiden on katsottu usein paitsi arvottavan jotakin tapahtumaa myös jäsentävän vuorovaikutusta – ne usein tiivistävät aiemman puheenaiheen ja antavat mahdollisuuden siirtyä uuteen (esim. Couper-Kuhlen & S. A. Thompson 2008: 455–459). Suo-

6. Hyland ja Tse (2005) katsovat tutkimuksessaan evaluoiviksi *that*-konstruktioiksi myös referointirakenteet.

menkielisessä keskustelupuheessa vastaavan kaltaisia yhdyslauseita on kuvannut Laury (tulossa). Lauryn aineistona ovat rakenteet, jossa kuvaamani kaltaista kehyslausetta seuraa *että*-, *kun*- tai *jos*-lausekomplementti. Laury (mt.) osoittaa, että rakenne on suomalaisessa keskustelupuheessa rutinoitunut tapa ilmaista asennoitumista komplementtilauseessa osoitettuun proposition ja myös ennakoita tulevaa puhetta. Tällainen rakenne voi olla myös intersubjektiivinen ja siten puhujien yhteistyötä heijasteleva ilmiö.

Myös Laury (tulossa) kiinnittää huomiota evaluoivan yhdyslausetyyppin impersonaalisuuteen: vaikka rakenteessa ilmaistaan asennoitumista puheenalaisen asiaan, asennoituja ei ole kielennyksessä näkyvillä. Aineistoni evaluoivissa *että*-yhdyslauseissa ei ole paikkaa persoonaiselle subjektiargumentille, ja evaluoinnin lähde – evaluoiva persoona – olisi merkittävä rakenteeseen erikseen (esim. *Mielestäni / käsittääkseni / tietävästi / Ø on selvää, että autot ovat kalliita*). Näin ollen rakenteesta perustapauksessa puuttuu evaluoinnin lähde. Silti voidaan ajatella, että asiantilan evaluointi sinänsä virittää ajatuksen kirjoittajasta tai tekijästä sekä evaluoinnin että *että*-lauseen kuvaaman asiantilan lähteenä (ks. Verhagen 2005: 133–134). Tätä ajatusta tukisi se, että tyypillisesti aineistossani *että*-lauseen asiantila on sellainen, jota tekstin kirjoittaja (tai tekijä) asettuu kannattamaan. Palaan tähän kysymykseen myöhemmin.

3 Aineisto

Aineistonani on 107 evaluoivaa *että*-yhdyslausetta konteksteineen. Yhdyslauseet olen kerännyt korpuksesta, jossa on 162 ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen kirjoitelmia keväältä 2005⁷. Aineistossani on hyvän arvosanan (eximia cum laude approbatur) saaneita kirjoitelmia 75 ja heikon arvosanan (lubenter approbatur) saaneita kirjoitelmia 87.

Tiedossani on aineiden saama arvosana ja kirjoittajan sukupuoli. Jokaisen tekstiesimerkin perässä olevan koodin kaksi viimeistä merkkiä kertoo nämä tiedot. Viimeinen numero 6 tarkoittaa arvosanaa eximia cum laude approbatur ja numero 3 arvosanaa lubenter approbatur. Kirjain P merkitsee poikaa ja kirjain T tyttöä. Koodin ensimmäiset numerot kertovat tehtävänannon numeron. Esimerkiksi koodi K24116T tarkoittaa tehtävänannosta 24 kirjoitettua ainetta, joka on saanut arvosanan eximia ja jonka kirjoittaja on tyttö⁸.

Aineistoni kirjoitelmat on kirjoitettu vanhanmallisen äidinkielen ylioppilaskokeen toisena kirjoituspäivänä, eli kyse on niin sanotusta otsikkoaineesta: kokelaiden virikkeenä on ollut ainoastaan tehtävänanto. Seuraavassa ovat tehtävänannot, joista aineistoni kirjoitelmat on kirjoitettu:

7. Aineistoni on peräisin Helsingin ja Jyväskylän yliopiston Kielitaidon kirjo -hankkeen kokoelmasta. Kielitaidon kirjo on Suomen Kulttuurirahaston vuosina 2006–2009 rahoittama, Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen yhteinen tutkimushanke, jossa tutkitaan Suomen suomenkielisten ja ruotsinkielisten lukolaisten äidinkielen taitoja. Tämä artikkeli on kirjoitettu osana Kielitaidon kirjo -hanketta.

8. Vaikka tiedossani onkin kirjoittajan sukupuoli, en tämän artikkelin puitteissa ota kantaa tutkimaan ilmiön ja sukupuolen mahdolliseen korrelaatioon.

22. Osallistujien nöyryyttäminen on televisio-ohjelmissa yhä yleisempää. Mistä tällaisten ohjelmien suosio johtuu?
24. Lienee monta syytä siihen, että ihmiset kuluttavat kauneuden markkinoilla runsaastikin rahaa. Mistä on kyse?
26. Pohdi rakkauden ja seksin merkitystä yksilön ja yhteiskunnan kannalta.
30. Eräät kaupunki-ihmiset sanovat olevansa niin tottuneita kaupunkiympäristöön, että suorastaan pelkäävät luonnossa. Toisaalta on sanottu, että jokaisella suomalaisella on vielä lehmänlantaa varpaanväleissään. Erittele omaa suhtautumistasi kaupunkiin ja maaseutuun.
33. Kolumbus: Mitä sinä teit? / Minä löysin Intian. / Odysseus: Minä vain harhailin. (Turkka Suomisen runo, 1969). Kumpi on sinulle läheisempi, Kolumbus vai Odysseus?

Olen valinnut aineistoni tehtävänannot sillä perusteella, että niissä edellytetään pohdintaa tai erittelyä mutta ei erityistä tietämystä puheenalaisesta asiasta.

Vaikka aineistossani painottuvat lubenterin kirjoitelmat, tutkimaani evaluoivaa *että*-yhdyslausetta on silti lukumääräisesti enemmän eximian kirjoitelmissa. Eximian kirjoitelmissa rakenteita on 65 ja lubenterin aineissa 42. Eximian kirjoitelmissa siis keskimäärin neljässä viidestä ja lubenterin aineissa kahdessa viidestä on evaluoiva *että*-yhdyslause.

Evaluoivat *että*-yhdyslauseet jakaantuvat epätasaisesti myös suhteessa tehtävänantoon. Aineistossani evaluoivat *että*-yhdyslauseet kasautuvat kirjoitelmiin, joissa kysytään syytä johonkin arkisen tai yhteiskunnallisen elämän ilmiöön tai kehoitetaan pohdimaan tällaisia ilmiötä (ks. tehtävänannot 22, 24 ja 26). Kolme neljänestä aineistoni evaluoivista *että*-yhdyslauseista on tällaisissa kirjoitelmissa. Sen sijaan tehtävänannoissa, joissa pyydetään oman suhtautumisen tai kokemusmaailman erittelyä, evaluoivia *että*-yhdyslauseita on vain neljäsos kaikista.

4 Kehyslauseiden jaottelua – miten evaluoidaan?

Jaottelen aineistoni evaluoivia *että*-yhdyslauseita niiden kehyslauseiden NP:n tai AP:n ilmaiseman evaluoinnin mukaan. Evaluoivan kielenkäytön tutkimuksen piirissä evaluointi jaetaan usein väljästi kahteen: ilmaisu voi välittää ensinnäkin puhujan asennoitumista puheenaiheen⁹ paikkansapitävyyteen tai sen lähteeseen tai toiseksi hänen emotionaalista asennoitumistaan puheenaiheeseen (mm. Martin & White 2005: 34–38; Hyland & Tse 2005: 46).

Tässä artikkelissa luokittelen aineistoni hivenen hienojakoisemmin. Otan lähtökohdakseni Hunstonin ja G. Thompsonin (2000: 24–26) tekemän nelijaon. Sen mukaan evaluointi voi välittää ensinnäkin tekijän näkemystä asiantilan varmuudesta (esim. *on*

9. Käytän tässä artikkelissa käsitettä puheenaihe viittaamaan väljästi siihen asiaan, jota tietty tekstijakso käsittelee (vrt. *discourse topic* Brown & Yule 1983; myös Makkonen-Craig 2005: 137–138). Kun puhun siitä, mitä koko kirjoitelma käsittelee, käytän käsitettä aihe.

totta) ja toiseksi sen hyvyydestä tai toivottavuudesta (esim. *on hyvä/ikävää*). Kolmanneksi voidaan evaluoida asiantilan relevanssia suhteessa muuhun diskurssiin (esim. *vastaus on*). Neljänneksi voidaan evaluoida asiantilan odotuksenmukaisuutta (esim. *ei ole ihme*). Näistä kaksi ensimmäistä suuntautuvat Hunstonin ja Thompsonin (mp.) mukaan olioihin ja asioihin ”todellisessa maailmassa”. Kaksi jälkimmäistä taas viittaavat ennemminkin käsillä olevaan diskurssiin ja asiantilojen välisiin yhteyksiin siinä.

Asetelmaan 1 olen kerännyt kaikkien aineistoni kehyslauseiden AP:iden ja NP:iden edussanat ja jaotellut ne sen mukaan, millaista evaluointia ne etupäässä ilmaisevat. Suluissa on frekvenssi niistä, jotka esiintyvät useammin kuin kerran. Kiellon olen merkinnyt taulukkoon silloin, jos se kuuluu kehyslauseen ytimeen eli esiintyy aineistossani kaltaisessaan kehyslauseessa aina.

Asetelma 1.

Kehyslauseen ytimen AP:iden ja NP:iden edussanat.

Varmuus	Hyvyys tai toivottavuus	Relevanssi	Odotuksenmukaisuus	
totta (8) tosiasia (5) todennäköistä (3) totuus (2) varmaa (2) faktaa mahdollista (ei) sanottua	tärkeää (7) hyvä/paras (5) ironista (3) ikävää (2) surullista (2) hienoa (2) ennenkuulumaton epäreilua huolestuttavaa huonoja puolia ihanaa ihmeellistä kummallista naurettavaa nöyryyttävää ongelmana onni ovelinta pahinta parhaita puolia surullisinta tervettä toivottua vaarana	syy/syynä (5) pääasia (2) erona (3) yleistä (2) huomioitavaa merkillepantavinta sivuseikka olennaisempaa vastaus	selvää (13) (ei) ihme (10) ymmärrettävää (3) itsestään selvää tyypillistä uskomattomampaa luonnollista	
Yhteensä	23	37	17	30

Edellä tekemäni jaottelu perustuu pääosin kehyslauseen NP:n tai AP:n semantiikkaan. Se, miten evaluoiva *että*-yhdyslause tulkitaan, on kuitenkin kiinni koko yhdyslauseen syntaktisesta ja tekstuaalisesta ympäristöstä. On siis erotettava toisistaan se, millainen merkitys kontekstistaan irrotetulla kehyslauseella on, ja toisaalta se, miten

sama kehyslause toimii osana *että*-yhdyslausetta ja muuta ympäröivää tekstikontekstia, mahdollista syntyvää retorista rakennetta.

Asetelma 1 on siis eräänlainen lähtökohta, ja siitä näkee muutaman huomion-arvoisen asian. Ensinnäkin *että*-lauseen varmuutta ja odotuksenmukaisuutta on kiteytynyt ilmaisemaan muutama tietynlainen ja frekventti kehyslause: frekventeimmät kehyslauseet aineistossani ovat varmuutta evaluoivat *on selvää* ja *on totta* sekä odotuksenmukaisuutta evaluoiva *ei ole ihme*. Toiseksi on huomionarvoista, että kaikkein suurin variaatio kehyslauseissa on hyvyttä tai toivottavuutta evaluoivissa kehyslauseissa.

Kehyslauseiden variaatio näyttäytyy erilaisena eximian ja lubenterin kirjoitelmissa. Eximian kirjoitelmissa käytetään vähäisempää määrää erilaisia kehyslauseita: yli puolet kehyslauseista esiintyy useammin kuin kerran. Lubenterin kirjoitelmissa taas vain viidennes kehyslauseista esiintyy useammin kuin kerran. Kiteytyneet kehyslauseet löytyvät siis todennäköisemmin eximian kuin lubenterin aineista.

Kun tarkastellaan kehyslauseita kontekstissaan, voidaan havaita, että tavallisesti kehyslause ennustaa sitä, millaiseen retoriseen rakenteeseen se liittyy. Odotuksenmukaisuutta ja relevanssia evaluoivat kehyslauseet ovat tyypillisesti sellaisten retoristen rakenteiden ytimessä, jotka osoittavat odotuksenmukaisuus- ja relevanssisuhteita. Sen sijaan varmuutta evaluoivat kehyslauseet liittyvät usein konsessiiviin tai kontrastiiviin rakenteisiin, joissa kilpailee kaksi vastakkaista väitettä. Hyvyttä ja toivottavuutta evaluoivat kehyslauseet poikkeavat muista kehyslauseista sikäli, että ne voivat liittyä useanlaisiin retorisiin rakenteisiin.

Esittelen seuraavaksi kolme kiteytynyttä evaluoivan *että*-yhdyslauseen ympärille muodostuvaa retorista rakennetta: ensin odotuksenmukaisuutta, sitten väitteiden kilpailua ja kolmantena tekstuaalista relevanssia välittävät rakenteet. Näiden jälkeen siirryn käsittelemään kehyslauseita, jotka eivät asetu osaksi mitään määrättyä retorista rakennetta.

5 Evaluoiva *että*-yhdyslause ja odotuksenmukaisuusrakenne

Aineistossani evaluoivien *että*-yhdyslauseiden kaksi frekventeintä kehyslausetta ovat *on selvää* (13 kehyslausetta, 13 % kaikista kehyslauseista) ja *ei ole ihme* (10 kehyslausetta, 9 % kaikista kehyslauseista). Kontekstissaan tällaiset yhdyslauseet osoittavat asioiden välisiä odotuksenmukaisuussuhteita. *Että*-lauseessa ilmaistaan siis väite, jota edeltävä teksti perustelee. Tämä *että*-lauseen väite on joko jo tehtävänannossa tai tekstissä muuten asetettu jollakin tavalla kysymyksenalaiseksi tai perusteluja kaipaavaksi. Odotuksenmukaisuusrakenne on luonteeltaan vuorovaikutteinen, sillä tekijä pyrkii vastaamaan niihin kysymyksiin tai odotuksiin, joita arvelee lukijalla olevan.

Seuraavassa esitän yksinkertaistetun esimerkin rakenteesta. Esimerkin tehtävänannossa on pyydetty pohtimaan seksin ja rakkauden merkitystä yksilön ja yhteiskunnan kannalta.

(4)

- 1 Ovatko mainokset ja muodinluojat saaneet päämme sekaisin, eli
- 2 tiedämmekö enää, mikä on seksiä, mikä on rakkautta? – –

- 3 Meille tyrkytetään seksiä joka paikasta, joten ei ole ihme, että ihmisten
4 käsitys siitä on muuttunut. [K26o86T, 2. kappaleen loppu ja 3:n alku]

Odotuksenmukaisuutta välittävä rakenne alkaa kysymyksenalaiseksi asetetusta väitteestä. Tämän jälkeen rakenteeseen kuuluu kolme osaa: Aluksi on jokin asiantilan kuvaus, joka asettuu rakenteessa perusteluksi tai vastaukseksi (r. 2–3), ja sen jälkeen kehyslause *on selvää* tai *ei ole ihme*. Tämän jälkeen seuraa *että*-lause. Odotuksenmukaisuusrakenne esiintyy tyypillisimmin kahden sellaisen asiantilan välillä, joita luonnehtii temporaalinen tai kausaalinen suhde¹⁰. Johonkin edellä mainituista osista liittyy siis tällaisen suhteen merkitsin. Odotuksenmukaisuutta välittävien *että*-yhdyslauseiden rakenne voidaan abstrahoida kutakuinkin kuviossa 1 esitellyllä tavalla. Aaltosulkeiden sisällä olevat elementit voivat vaihtaa keskenään paikkaa tai olla päällekkäiset:

KYSYMYKSENALAINEN VÄITE + {KAUSAALI- TAI TEMPORAALI-SUHTEEN MERKITSIN + PERUSTELU/VASTAUS + *on selvää* / *ei ole ihme*} + *että*-LAUSE

Kuvio 1.
Odotuksenmukaisuusrakenne.

Seuraavassa esittelen ensin *ei ole ihme* -alkuisia yhdyslauseita ja sen jälkeen *on selvää* -yhdyslauseita. *Ei ole ihme* -kehyslauseessa esiintyy kausaali- tai temporaalisuhteen merkitsimenä aineistossani aina jokin päätelmää ilmaiseva konnektori: *siis(pä)*, *näin ollen* tai *joten*. Kehyslause *ei ole ihme* evaluoi *että*-lauseen asiointilan odotuksenmukaiseksi, tavanomaiseksi. Osien välinen kytkös on siis kaksinkertainen, ensin syntaktinen ja sitten evaluoiva (vrt. *expectancy relations* Thompson ja Zhou 2000: 130–134).

Tyypillinen on esimerkki 5¹¹, joka on kirjoitettu tehtävänannosta 22: *Osallistujien nöyryyttäminen on televisio-ohjelmissa yhä yleisempää. Mistä tällaisten ohjelmien suosio johtuu?* Tehtävänannossa esitetty kysymys on myös odotuksenmukaisuusrakenteen kysymyksenalainen väite:

- (5)
- 1 Miten sitten nöyryytysohjelmat ovat saaneet niin vahvan jalansijan ennen
 - 2 kovin konservatiivisilla ohjelmamarkkinoilla? Syynä saattaa olla uutuuden
 - 3 viehättyksen lisäksi myös yhteiskunnassamme vallitseva liiallinen mielihyvän
 - 4 tunne. Suomessa ei kadulla liikkueensa tarvitse pelätä henkensä puolesta
 - 5 niin kuin Irakissa, ja terveydenhuoltojärjestelmä toimii. Kaikki on siis
 - 6 periaatteessa hyvin. Hyvinvointiyhteiskunnan haitallisena sivutuotteena on
 - 7 kuitenkin syntynyt tyytymättömyyttä jo hyvin olevia asioita kohtaan.

10. Tulkinta rakenteen kausaalisuuden tai temporaalisuuden välillä ei suinkaan aina ole ongelmattonta, koska kausaalisuuteenkin liittyy tapahtumien peräkkäisyys (ks. tarkemmin esim. ISK 2004: § 1130; Herlin 1998).

11. Tästä eteenpäin esimerkeissäni on kokonainen kappale, mikäli en toisin merkitse.

- 8 Ihmiset eivät enää kaipaa sitä tavallista. Kaiken on oltava uutta ja
9 mullistavaa. *Siispä ei olekaan mitenkään suuri ihme, että tosi-tv on*
10 *vakiinnuttamassa paikkansa katsotuimpien ohjelmien listalla.* – –
[K22026T, 3. kappale]

Tehtävänannon kysymys on uudelleen muotoiltuna kappaleen alussa (rivit 1–2). Kysymyksen jälkeen alkaa vastausehdotus (NP *syynä* aloittaa vastausjakson), joka jatkuu riville 9 asti. Riveillä 9–10 on evaluoiva *että*-yhdyslause, jonka kehyslause asettaa edellä sanotun ja *että*-lauseen sisällön odotuksenmukaisuussuhteeseen.

Odotuksenmukaisuusrakenteessa kysymyksenalainen väite voidaan ajatella ongelmaksi, ja jotkin odotuksenmukaisuusrakenteista on mahdollista tulkita ongelmatarkaisurakenteeksi (ks. Hoey 2001: 123–141; Mäntynen 2003: 91–97). Esimerkissä 5 kappaleen toinen lause ja erityisesti rivin 2 NP *syynä* luonnehtii rivit 2–9 vastausehdotukseksi kappaleen aloittavan kysymyslauseen asiantilalle¹² ja vastausehdotus päättyy evaluoivaan *että*-yhdyslauseeseen, jossa vastaus osoitetaan odotuksenmukaiseksi.

Esimerkistä 5 voi myös havainnoida, kuinka tehtävänannon väite kiertää ensin kirjoitelmaan parafrasina (rivit 1–2) ja sieltä odotuksenmukaisuutta osoittavan retorisen rakenteen *että*-lauseeseen. *Ei ole ihme* -kehyslauseen jälkeen *että*-lause toimii aineistossani näin varsin säännönmukaisesti. Seuraavissa esimerkeissä ovat kaikki aineistoni edellä mainitusta tehtävänannosta 22 kirjoitetuissa kirjoitelmissa esiintyvät *ei ole ihme* -alkuiset evaluoivat *että*-yhdyslauseet.

- (6) *Siispä ei olekaan mitenkään suuri ihme, että tosi-tv on vakiinnuttamassa paikkansa katsotuimpien ohjelmien listalla.* [K22026T]
- (7) *Ei siis ole ihme, että suosiossa ovat televisio-ohjelmat, joissa päästetään tunteet valloilleen.* [K22116T]
- (8) *Ei siis ole ihme, että tällaiset ohjelmat ovat suosittuja, sillä niihin voi jäädä helposti koukkuun.* [K22026T]
- (9) *Ei siis ihme, että suosio on noussut ja nousee varmasti edelleenkin.* [K22203T]

Esimerkissä 6 on *että*-lauseessa parafraasi tehtävänannon väitteestä. On kuitenkin huomionarvoista, että esimerkeissä 7–9 tehtävänannon proposition tuodaan parafrasiksi lisäksi jotakin lisää eli tehtävänannon väite kerrataan ja sitä elaboroidaan¹³. Tällainen kierrätysrakenteen on tyyppinen useankinlaisen evaluoivan *että*-yhdyslauseen yhteydessä, kuten myöhemmin osoitan.

Aineistossani kehyslauseella *ei ole ihme* alkava evaluoiva *että*-yhdyslause päättää siis perustelevan retorisen rakenteen, jossa tekstissä ongelmalliseksi katsottu asiointi

12. Ongelma-ratkaisurakenteen ongelma-osan ei suinkaan aina tarvitse olla (leksikaalisesti) eksplikoitu, vaikka esimerkiksi 5 näin onkin.

13. Keskustelupuheessa kierrätyksen on katsottu olevan nimenomaan vuorovaikutuksesta kumpua-va ilmiö, ja kierrätykseen usein liittyy jonkinasteinen elaborointi (mm. Anward 2005).

osoitetaan perustelujen jälkeen odotuksenmukaiseksi. Tämä ongelma voi olla joko tekijän tekstiin itse luoma tai tehtävänannon asettama kysymys.

Siinä missä *ei ole ihme* evaluoi *että*-lauseen kuvaaman asiantilan tavanomaiseksi, kehyslause *on selvää* evaluoi asiintilan ilmeiseksi tai kiistattomaksi (s. v. *selvä* KS). Kehyslauseessa *ei ole ihme* esiintyy aineistossani miltei aina päättelyä ilmaiseva konnektori *siis*. *On selvää* -alkuisia evaluoivia *että*-yhdyslauseita edeltää taas useimmiten kausaalinen tai temporaalinen lause tai vastaava verbin nominaalimuoto. Muuten *on selvää* -kehyslauseen ympärille muodostuva rakenne muistuttaa *ei ole ihme* -kehyslauseen ympärille muodostuvaa rakennetta. Seuraavan esimerkin aine on kirjoitettu samasta tehtävänannosta 22 kuin edellä olevat esimerkit:

(10)

- 1 – – Esimerkiksi Idolsin ja Popstarsin kaltaisissa ohjelmissa on esillä
- 2 monenlaisten ihmisten prototyyppejä. Lähes poikkeuksetta mukana on aina
- 3 yksi mies, joka on tyylikäs mutta tavoiltaan ja olemukseltaan hieman
- 4 naisellinen. Mukaan mahtuu myös komeita lihaskimppuja, jotka tosin eivät
- 5 useinkaan osaa laulaa nuottiakaan, elvistelijöitä sekä piipittäviä ja vähän
- 6 paremmin laulavia naisia. Nämä prototyyppit mahdollistavat sen, että katsojat
- 7 voivat samastua sellaiseen kilpailijaan, joka eniten muistuttaa heitä,
- 8 kaikessa karmeudessaankin. *Kun sitten tällainen attraktio yhtä osallistujaa*
- 9 *kohti syntyy, on selvää, että myös ohjelmaan on helppo ”jäädä koukkuun”.*
- 10 Etenkin Idols sai aikanaan monet television ääreen. Kilpailulla oli viikoittain
- 11 lähes miljoona katsojaa. [K22026T, 7. kappale]

Esimerkki 10 on samankaltainen kuin *ei ole ihme* -esimerkit: riveillä 6–9 kuvataan asiantiloja, joista muodostuu perustelujakso. Tämän perustelujakson jälkeen tehtävänannon väite osoitetaan odotuksenmukaiseksi. Kausaalisuhdetta merkitsee *kun*-lause, ja siinä anaforinen NP *tällainen attraktio* kytkee virkkeen edeltävään tekstiin.

Kehyslauseet *on selvää* ja *ei ole ihme* ovat kiteytyneitä odotuksenmukaisuutta evaluoivia ilmauksia. Odotuksenmukaisuutta kehyslauseessa osoittavat myös AP:t *ymmärrettävä* ja *luonnollinen*. Myös tällaisten kehyslauseiden yhteydessä on temporaalisuutta ilmaiseva rakenne ja sen jälkeen evaluoiva *että*-yhdyslause. Esimerkissä 11 temporaalisuutta ilmaisee *ottaen huomioon* (rivi 10):¹⁴

(11)

- 1 – – Mistä ihminen on sitten saanut tämän pakonomaisen tarpeen vaalia
 - 2 omaa kauneuttaan? Voiko miljoonilla ja taas miljoonilla ihmisillä olla
 - 3 ainoana syynä kauneuden vaalimiseen heikko itsetunto?
- [KOLME KAPPALETTA POISTETTU]

14. *Ottaen huomioon* -tyyppiset E-infinitiivin instruktiivin rakenteet voivat saada tapahtumien peräkkäisyyden tai seuraussuhteiden tulkinnan (ks. ISK 2004: § 518). Esimerkissä 11 *ottaen huomioon* hahmottuu *kun*-lauseen tyyppiseksi ilmaukseksi: huomioon ottaminen tapahtuu ennen ymmärrettäväksi evaluoimista.

4 Itsensä muokkaamiselle voi löytää selityksen myös viihdekulttuurista.
5 Kirjallisuudessa sankari kuvataan usein ulkomuodoltaan kauniiksi ja hänen
6 vastustajansa rumiksi ja vääristyneiksi. Myös sankarielokuvissa pahat
7 ihmiset ovat ulkokuoreltaan paatuneita ja luotaan poistyöntäviä. Itse sankari
8 sen sijaan on kauneuden ilmentymä, oikea ihannemalli. Jykevän ja kauniin
9 ulkomuodon oletetaan viestittävän myös sisäisestä kauneudesta ja
10 puhdasmielisyydestä. *Ottaen huomioon, että suuri osa elokuvista tulee*
11 *Hollywoodista, paikasta, jossa ulkonäöllä on sairaalloisesti merkitystä*
12 *menestyksen kannalta, on täysin ymmärrettävää, että ihmiset haluavat*
13 *samastua kauniisiin sankarihahmoihin.* Kukapa nyt roisto haluaisi olla?
14 Ja rumakin vielä! [K24016P, 1. ja 5. kappale.]

Esimerkissä 11 on esimerkin 5 kaltainen ongelma-ratkaisurakenne. Rakenteen ongelmaosa – siis kysymyksenalaiseksi asetettu asiantila – on kirjoitelman ensimmäisessä kappaleessa, joka päättyy kahteen kysymyslauseeseen (rivit 1–3). Rivin 4 lause aloittaa vastausjakson, joka päättyy evaluoivaan *että*-yhdyslauseeseen. Evaluoivaan *että*-yhdyslauseeseen päättyvä rakenne ulottuu siis usean kappaleen yli, aina kirjoitelman alusta sen puoliväliin.

Edellä esittelemäni odotuksenmukaisuusrakenteet ovat aineistoni valossa hyvin sidosteisia. Sidosteisuutta luo ensinnäkin itse syntaktinen rakenne konnektoreineen. Toiseksi *että*-lauseessa ilmaistaan väite, joka on jo aiemmasta diskurssista tuttu – odotuksenmukaisuusrakenne siis kierrättää tekstissä väitettä. Aiemmassa diskurssissa – useimmiten tehtävänannossa – on esitetty väite, joka näyttyy ongelmallisena tai perusteluja kaipaavana. Diskurssissa seuraa joukko perusteluja ja lopuksi evaluoiva *että*-yhdyslause, jossa ongelmallinen väite osoitetaan loogiseksi lopputulokseksi aiemmin esitetyistä perusteluista. Tämän lisäksi retorinen rakenne voi hahmottaa vielä ongelma-ratkaisurakenteen kaltaiseksi, kuten edellä olen esittänyt.

6 Kilpailevat asiantilat ja samanmielisyys

6.1 Yleistä

Useanlaiset kehyslauseet toimivat aineistossani sellaisissa rakenteissa, joissa kilpailee kaksi väitettä. Näitä rakenteita voidaan luonnehtia konsessiivisiksi tai kontrastiivisiksi. Konsessiivisessa suhteessa kahden asiantilan katsotaan pätevän, vaikka niiden välisestä yhteensopimattomuudesta vihjataan (ISK 2004: § 1139); kontrastiivisissa suhteissa väitteet esitetään toisilleen vastakkaisina (mt. § 1101).

Pääasiassa kilpailevien väitteiden rakenteita on aineistossani kahdenlaisia. Ensinnäkin on laajempia konsessiivisiä myönnytysrakenteita. Ne koostuvat kahdesta kilpailevasta väitteestä, joista tekijä osoittaa toisen vahvemmaksi ja myönnyttämällä kutsuu lukijaa olemaan samaa mieltä kanssaan. Näissä kehyslause on useimmiten *on totta*, eikä tekijä sitoudu *että*-lauseen kuvaamaan asiantilaan. Toiseksi on suppeampia kahden lauseen välisiä rakenteita. Näiden kehyslauseena on useimmiten *tosiasia on*, tekijä

sitoutuu *että*-lauseeseen kuvaamaan asiantilaan ja väitteiden välinen suhde voidaan hahmottaa kontrastiiviseksi.

Konsessiiviset ja kontrastiiviset retoriset rakenteet voidaan katsoa tekstin vuoro-vaikutteisuutta ohjaaviksi: niiden avulla tekstiin voidaan tuoda vaihtoehtoisia näkemyksiä, mutta toisaalta tekijän kannattama väite jää viimeisenä voimaan (ks. Martin & White 2005: 120–126). Esittelen ensin laajemmat myönnytysrakenteet ja sen jälkeen kontrastiiviset rakenteet. Väitteiden kilpailua osoittavien rakenteiden lisäksi kehyslause *on totta* esiintyy myös samanmielisyyttä ilmaisevissa rakenteissa. Niitä esittelen tämän luvun lopuksi.

6.2 Laajat myönnytysrakenteet

Puolet *on totta* -kehyslauseella alkavista evaluoivista *että*-yhdytlauseista esiintyy laajoissa myönnytysrakenteissa. Laajalla myönnytysrakenteella tarkoitan konsessiivista retorista rakennetta, jossa tekijä myönnyttää kilpailevaa väitettä mutta ilmaisee sen jälkeen oman väitteensä, joka jää voimaan. Tekijän väite merkitään useimmiten konnektorilla *mutta* tai *kuitenkin*.

Tällaisia myönnytysrakenteita on anglistisessa tutkimuksessa tutkittu erityisesti keskustelusta (mm. Couper-Kuhlen & Thompson 2000, 2005; Antaki & Wetherell 1999) ja jossain määrin kirjoitetusta tekstistä (mm. Mann & S. A. Thompson 1988; S. A. Thompson 1988; G. Thompson & Zhou 2000). Vastaavia rakenteita on havaittu myös ruotsinkielisessä keskustelupuheessa (Londen & Lindström 2008). Fennistiikassa myönnytystä on tarkasteltu neuvottelutilanteissa (Kauppinen 2006) ja verkkokeskusteluista (Niemi 2007).

Keskustelussa myönnytysrakennetta on pidetty keskeisenä etenkin silloin, kun puhuja haluaa kiistää toisen esittämän asian. Rakenne on ikään kuin kohtelias: puhuja myöntää kuulijan olevan osin oikeassa mutta pyrkii osoittamaan, että kyseisessä kontekstissa puhujan oma väite on enemmän paikkansa pitävä. Vastaanottaja kutsutaan olemaan puhujan kanssa samaa mieltä tai ainakin suhtautumaan puhujan väitteeseen myönteisesti (ks. S. A. Thompson 1988; Mann & Thompson 1988). Myönnyttävällä ilmaisulla kiinnitetään huomio aikaisemmin sanottuun ja toisaalta ilmaistaan oma väite painoarvoisena (ks. Antaki & Wetherell 1999). Myönnytysrakennetta on pidetty tehokkaana retorisenä keinona sekä klassisessa retoriikassa että ns. uudessa retoriikassa (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971: 488–490).

Keskustelupuheessa tällaiset rakenteet vaativat vähintään kaksi puhujaa. Kun kirjoitettu teksti nähdään dialogisena, toista ääntä voidaan kuitenkin havainnoida ns. monologisessakin tekstissä. Myönnytysrakenteen toinen osapuoli konstruoidaan tekstiin vastakkaisena väitteenä. Rakenteessa on siis kaksi kilpailevaa asiantilaa, joihin otetaan erilaisia kantoja.

Tyypillisimmillään aineistoni myönnytysrakenteet noudattavat seuraavanlaista kaavaa:

1. Tekijä esittää väitteen.
2. Tekijä esittää kilpailevan väitteen.
3. Tekijä myöntää, että kilpaileva väite pitää osin paikkansa.
4. Tekijä asettaa alkuperäisen väitteen kontrastiin kilpailevan väitteen kanssa.

Kuvio 2.
Laaja myönnytysrakenne.

Kutsun tekijän kannattamaa väitettä tekijän väitteeksi. Toista väitettä puolestaan kutsun kilpailevaksi väitteeksi. Molemmista väitteistä voi tekstissä esiintyä uudelleenmuotoiluja, jotka merkitsen heittomerkillä (esim. tekijän väite') Couper-Kuhlenin ja Thompsonin (2000) notaation mukaisesti. Väitteiden järjestys voi vaihtaa paikkaa.

Selkeimmillään myönnytysrakenne on aineistossani varsin eksplisiittinen dialogi kirjoittajan ja tämän luoman toisen mielipiteen välillä. Olen merkinnyt esimerkin vasempaan marginaalin väljästi ne kohdat, joissa väitteet ovat.

	(12)	
Tekijän väite	1	Kaikki tulevaisuuden suunnitelmani olen rakentanut sille kivijalalle, että
	2	opiskelujeni päätteeksi valmistun kaupunkilaiseksi, jonka määrittelemiseksi
	3	käytän ilmauksia korkeasti koulutettu, hyvätuloinen, hyvin pukeutuva,
Kilpaileva väite	4	trendikäs ja yläluokkainen eli kiteytetysti sanottuna menestyvä nuori. Miksi
	5	juuri vain kaupunkilainen edustaisi näitä arvoja? Voihan pienemmälläkin
	6	paikkakunnalla asuva olla menestyvä ja yläluokkainen.
Kilpaileva väite'	7	<i>On totta, että pienemmälläkin paikkakunnalla on hyvinmenestyviä</i>
	8	<i>ihmisiä, sitä ei käy kieltäminen.</i> Omalla paikkakunnallaan ihmiset
	9	menestyvät, mutta eivät samassa mittakaavassa kuin kaupunkilaiset.
	10	Pienessä kaupunkipahasessa voi perustaa yrityksen ja luoda parhaimmillaan
Tekijän väite'	11	parikymmentä uutta työpaikkaa, mutta kaikki tämä vasta rankan
	12	yrittäjyyden alkutaipaleen ja pienten onnistumismahdollisuuksien jälkeen. [K30036P, 1. ja 2. kappale]

Esimerkin ensimmäisessä virkkeessä on tekijän alkuperäinen väite: kaupunkilainen on menestyvä (rivit 1–4). Seuraavassa virkkeessä (rivit 4–6) tämä väite kyseenalaistetaan ja esitetään kilpaileva väite: myös pienemmällä paikkakunnalla asuva voi olla menestyvä. Vastaväitettä seuraa myönnytys: kehyslause *on totta* ja ilmaus *ei käy kieltäminen* myönnyttävät *että*-lausetta, jossa esitetään kilpailevan väitteen uudelleenmuotoilu. Seuraavassa lauseessa kilpaileva väite vielä toistetaan, ja sen jälkeen seuraa konnektorilla *mutta* alkava tekijän väitteen uudelleenmuotoilu. *Mutta*-lauseessa kilpailevan väitteen voimassaoloa siis rajoitetaan ja esitetään uudelleen tekijän alkuperäinen väite, joka jää voimaan – pikkupaikkakuntalainen ei menesty samassa mittakaavassa kuin kaupunkilainen. Tälle väitteelle taas kerätään vielä perusteluja.

Myönnytysrakenne ei esiinny pelkästään sellaisten evaluoivien *että*-yhdyslauseiden yhteydessä, jotka alkavat kehyslauseella *on totta*. Hyvyyttä tai toivottavuutta evaluoivien kehyslauseiden yhteydessä esiintyy monin tavoin myönnytysrakennetta muistutettava rakenne, jossa tekijän kannattama väite kiertää ja jossa se merkitään konsessiivisella tai kontrastiivisella konnektorilla. Viidennes hyvyyttä tai toivottavuutta evaluoivista *että*-yhdyslauseista esiintyy tällaisessa rakenteessa. Hyvyyttä tai toivottavuutta evaluoiva kehyslause kuitenkin muuttaa myönnytysrakennetta. Kahden kilpailevan väitteen sijaan rakenteessa on yleensä kaksi väitettä, joita molempia tekijä kannattaa: toinen väite osoitetaan kuitenkin diskurssissa toista relevantimmaksi. Voidaan siis sanoa, että kontrasti kahden väitteen välillä on näissä tapauksissa lievempi kuin esimerkiksi 12 kaltaisissa myönnytysrakenteissa.

Esimerkki 13 havainnollistaa myönnytysrakennetta, jossa kehyslauseessa on hyvyyttä tai toivottavuutta evaluoiva AP:

	(13)	
Tekijän väite 1	1	Kauneushoidon terävintä kärkeä ovat kauneusleikkaukset, joihin
	2	mennään nykypäivänä usein täysin vääristä syistä. Leikkaukset ovat
Tekijän väite 2	3	tarkoitettu ensisijaisesti niille ihmisille, jotka esimerkiksi onnettomuuden
	4	takia ovat joutuneet kärsimään vakavista ulkonäöllisistä haitoista. <i>On</i>
Tekijän väite 2'	5	<i>hienoa, että näillä ihmisillä on mahdollisuus mennä leikkaukseen, joka voi</i>
	6	<i>parantaa heidän mahdollisuuttaan parempaan elämään.</i> Kuitenkin monet
Tekijän väite 1	7	varakkaat naiset ja miehet hakeutuvat leikkauspöydälle itsekkäistä syistä.
	8	Naiset haluavat suuremmat rinnat, täyteläisemmät huulet ja kenties hieman
	9	rasvaa pois, miehet käyvät usein esimerkiksi nenäleikkauksissa. – –
		[K24076T, 6. kappale.]

Esimerkissä esitetään ensin kirjoittajan ensimmäinen väite: kauneusleikkauksiin mennään vääristä syistä. Tämän jälkeen seuraa toinen väite, joka on kuvaus siitä, millaisissa tapauksissa leikkaukset ovat hyväksyttäviä (rivit 2–4). Rivien 4–6 evaluoivassa *että*-yhdyslauseessa tätä asiantilaa elaboroidaan ja se evaluoidaan kannatettavaksi. Seuraavaksi on vuorossa konnektorilla *kuitenkin* merkitty kontrastiivinen väite (rivit 6–7), jossa toistuu ensimmäisen väitteen asiantila. Kappale jatkuu ei-toivotun asiantilan elaboroinnilla (rivit 8–9).

Esimerkissä 13 tekijä osoittaa sekä ensimmäisen väitteen että toisen väitteen pitävän paikkansa, mutta ottaa jälkimmäisen niistä elaboroinnin kohteeksi. Myönnytysrakenteella tekijä osoittaa, että ymmärtää asiantilan molemmat puolet ja varautuu paitsi mahdolliseen vastaväitteeseen myös lukijan mahdolliseen suhtautumiseen tähän asiantilaan. Tekijä siis myönnyttää paitsi propositionaalia myös asennoitumista propositioniin.

Edellä esitetyissä rakenteissa myönnytettävä *että*-lauseen asiantila oli aiemmasta diskurssista tuttu, se eksplikoidaan tekstissä juuri ennen myönnytystä. Silloin kun kehyslause evaluoi hyvyyttä tai toivottavuutta, voidaan evaluoida väitettä, joka on aiemmin tekstissä vain implikoitu tai joka oletetaan lukijalle jollakin tavalla kulttuurisesti tutuksi.

Seuraavassa esimerkissä rivin 1 evaluointi kohdistuu aikaisemmin kirjoitelmassa mainitsemattomaan asiantilaan – kouluissa järjestetään seksivalistusta alaluokilla – joka oletetaan lukijalle tutuksi:

(14)

Tekijän väite 1 ja 2	1	<i>On hyvä, että yhteiskunta pyrkii järjestämään seksuaalivalistusta jo</i>
	2	<i>alaluokilla, mutta mielestäni näillä tunneilla ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota</i>
Tekijän väite 2'	3	<i>rakkauteen. Pitäisi korostaa niitä seikkoja, että terve seksuaali-identiteetti</i>
	4	<i>syntyy vain rakkauden kautta, ja ettei suuri seksuaalikumppaneiden</i>
	5	<i>lukumäärä tee kenestäkään parempaa ihmistä. Seksi kuuluu parisuhteeseen,</i>
	6	<i>jossa kumppanit rakastavat aidosti toisiaan. Seksi on vain rakkauden</i>
	7	<i>sivutuote, joka tukee yhteenkuuluvuuden tunnetta. Aikuisuutta on tämän</i>
	8	<i>asian ymmärtäminen, ei aktiivinen seksielämä.</i>
		[K26036T, toiseksi viimeinen kappale]

Kuten esimerkissä 13 myös esimerkissä 14 tekijä osoittaa molemmat väitteet paikkansapitäviksi. Tekijän ensimmäinen väite on *että*-lauseessa (rivi 1–2) ja toinen väite *mutta*-lauseessa (rivit 2–3). Tekijän toista väitettä elaboroidaan loppukappaleessa.

Se, miksi hyvyttä ja toivottavuutta ja toisaalta varmuutta evaluoivat kehyslauseet toimivat myönnytysrakenteessa usein eri tavoin, voidaan ainakin osin palauttaa kehyslauseen evaluoinnin laatuun. Kun kehyslauseessa evaluoidaan asiantilan toivottavuutta, kyse ei ole väitteiden paikkansapitävyydestä vaan kilpailevien väitteiden mittaamisesta toivottavuuden asteikolla. *On totta* -kehyslause taas evaluoi *että*-lauseen kuvaaman asiantilan paikkansapitäväksi. Varmuutta evaluoiva kehyslause saa siis aikaan tulkinnan ei-faktiivisesta asiantilasta: jos kehyslause olisi kieltomuotoinen, *että*-lauseen kuvaama asiantilakaan ei olisi tosi (esim. *On totta, että maailma on pyöreä* ~ *Ei ole totta, että maailma on pyöreä*). Hyvyttä tai toivottavuutta evaluoiva kehyslause saa aikaan faktiivisen presupposition: kehyslauseen kieltomuoto ei vaikuta *että*-lauseen asiantilan totuuteen (esim. *On hyvä, että maailma on pyöreä* ~ *Ei ole hyvä, että maailma on pyöreä*). (Ks. Kiparsky & Kiparsky 1971; myös J. Leino 1999: 40–43.) Kun siis evaluoidaan hyvyttä tai toivottavuutta, asiantila voidaan olettaa jo olemassa olevaksi. Sen takia sen olemassaoloa ei välttämättä tarvitse tekstissä erikseen eksplikoida.

Kuten edellä on esitetty, evaluoivan *että*-yhdyslauseen ympärille syntyvän myönnytysrakenteen hahmottaminen tekstissä kokonaiseksi retoriseksi rakenteeksi vaatii monen syntaktisen ja semanttisen piirteen yhteispeliä. Ensinnäkin on oltava kaksi väitettä, joiden paikkansapitävyyttä tai asemaa diskurssissa evaluoidaan. Toiseksi tekstissä evaluoivalla kehyslauseella ja konnektoreilla on merkittävä, kumman väitteen kannalle tekijä asettuu tai kumpaa pitää diskurssissa relevantimpana. Jos nämä ehdot eivät täyty, retorisen rakenteen hahmottaminen on vaikeaa. Havainnollistan tätä seuraavalla esimerkillä.

Esimerkissä 15 on kaksi evaluoivaa *että*-yhdyslausetta, ja niiden ympärille hahmotuu myönnytysrakennetta muistuttava kuvio:

(15)

- 1 – – Ei kaikki nuoret ole samanlaisia kuin aikaisemmin olen maininnut.
- 2 Jotkut etsivät läheisyyttä ja rakkautta, johon liittyy seksi. *On ihanaa, että on*
- 3 *olemassa vielä ihmisiä, jotka haalivat aitoa rakkautta. Karuna totuutena on*
- 4 *se, että rakkautta on vaikea löytää nyky-yhteiskunnassa, sillä ihmisistä on*
- 5 *tullut itsekkäitä ja useimmiten ajattelevat vain omaa etuaan.* Monella työ
- 6 saattaa mennä etusijalle, jota en ihmettele koulutuksen tason koventuessa.
- 7 Laatuaika rakkaudelle jää sivuun. Rakkaus olisi kuitenkin tärkeää ihmisten
- 8 hyvinvoinnin ja jatkuvuuden kannalta nyky-yhteisössä. [K26073T, 6. kappale]

Esimerkkiä 15 edeltävissä kappaleissa on kuvattu nuorison suosivan irtosuhteita. Esimerkin kaksi ensimmäistä virkettä (rivit 1–2) kontrastoivat siis edellä olevien kappaleiden väitettä. Tulkitsen, että rivien 2–3 evaluoivan *että*-yhdykslauseen kuvaama asiantila liittyy kappaleen alun väitteisiin ja kehyslauseen evaluoinnilla tekijä osoittaa kannattavansa *että*-lauseen asiantilaa.

Rivillä 3 alkaa toinen evaluoiva *että*-yhdykslause, jonka voisi kehyslauseensa takia katsoa luovan kontrastin edellä esitettyyn asiantilaan. Rivin 4 *että*-lauseen kuvaaman asiantilan voi nähdä kilpailevaksi väitteeksi suhteessa edellisen lauseen väitteeseen: on hyvä, että aitoa rakkautta arvostavia ihmisiä on, mutta aitoa rakkautta on vaikea löytää. Mikäli esimerkissä 15 ajatellaan olevan myönnytysrakenne, rivien 5–7 väitteet asetuisivat perustelujen paikalle. Esimerkin loppuosassa ei kuitenkaan perustella väitettä aidon rakkauden löytämisen vaikeudesta vaan väitettä ajan vähäisyydestä, joka ilmaistaan rivillä 7. Tähän väitteeseen liittyy kappaleen päättävä konsessiivinen lause.

Esimerkissä 15 rakennetut kontrastit ja evaluoivat *että*-yhdykslauseet virittävät odotuksen myönnytysrakenteesta. Koska rakenteessa kuitenkin jää osoittamatta, minkä väitteen kannalle tekijä asettuu ja mitkä ovat epärelevantimpia, retorinen rakenne ei täyty.

6.3 Kontrastiivinen lopetuslause

Aineistossani on myös tapauksia, joissa kahden kilpailevan väitteen suhde on laajaa myönnytysrakennetta yksinkertaisempi ja luonnehdittavissa lähinnä kontrastiiviseksi. Tällaisia evaluoivia *että*-yhdykslauseita on aineistossani neljä ja nimenomaan eximian aineissa. Tällaisessa retorisisessa rakenteessa esitetään kahden asiantilan välinen epäodotuksenmukaisuus tai kontrasti eikä erillistä myönnytysjaksoa ole. Evaluoiva *että*-yhdykslause sijaitsee näissä tapauksissa kappaleen lopussa tai näkökulmanvaihdoksen rajalla ja lopettaa asian käsittelyn tekijän kannattamaan väitteeseen. Kutsun tällaista evaluoivaa *että*-yhdykslauseita kontrastiiviseksi lopetuslauseeksi.

Tyypillisesti kontrastiivisissa lopetuslauseissa kehyslauseiden ytimenä on NP *tosiasia* ja lisäksi kehyslauseessa on usein konnektiivi *kuitenkin*, joka osoittaa *että*-lauseen asiantilan jollakin tavalla edeltävien väitteiden kanssa yhteensopimattomaksi tai niitä kontrastoivaksi:

(16)

- 1 Rakkaus, tunteista suurin, koetaan eri tavoin, ja yksilöillä on siitä omat
- 2 visionsa: nuorelle se voi olla vapaata ja kokeilunhalua, ja keski-ikäiselle
- 3 rakkaus voi merkitä turvallista ja tyydyttävää parisuhdetta. Yksineläjästä on
- 4 syntynyt uusi käsite: sinkut. Sinkkujen suosio ei ole laantunut, ja yksin on
- 5 monien mielestä muodikkaampaa olla kuin yhdessä. [H]alutaanko rakkautta
- 6 väheksyä tekemällä yhden illan seksisuhteista parempi ja arvostetumpi asia
- 7 kuin vakiintuneesta suhteesta, johon amor on iskenyt tiukasti nuolensa?
- 8 *Tosiasia kuitenkin on, että jokainen tarvitsee rakkautta.* Aina ihminen ei ole
- 9 paras mahdollinen rakkauden antaja, ja pitäisikin muistaa, että yksinolo voi
- 10 olla parempi vaihtoehto kuin huono ihmissuhde. – – [K26136T, 3. kappale]

Esimerkki 16 alkaa väitteellä siitä, kuinka rakkaus koetaan eri tavoin, ja seuraavissa virkkeissä puheenaihe tarkentuu yksineläjiin ja heidän elintapansa arvostukseen. Jakso päättyy vaihtoehtokysymykseen. Evaluoiva *että*-yhdyslause asettuu yhtäältä kontrastiin sitä edeltävän sinkkujen ihannoitua kuvaavan asiantilan kanssa ja toisaalta siinä palataan täydentämään kappaleen alun kuvausta rakkaudesta kaikkien kokemuksenä.

Tällaisille rakenteille ovat tyypillisiä referoinnin merkit ja kysymyslauseet ennen kontrastiivista lopetuslausetta kuten esimerkissä 16. Kysymyksissä esitetään väitteitä, mutta niiden yhteydessä ei ole ilmipantuna, asettuuko tekijä niiden taakse vai ei. Kontrastoivan lopetuslauseen tehtävä on osoittaa esitettyjen mielipiteiden joukosta se, jota kirjoittaja itse kannattaa. Kehyslause *tosiasia on* ikään kuin kuittaa pohdinnan loppuun käydyksi ja jättää esille tekijän pääasiallisen väitteen. Uutistekstien tutkimuksessa tällaisten tekijän väliintulojen on katsottu toimivan tekstiä jäsentävästi ja osoittavan tekijän kannanottoa mahdollisesti mielipiteitä jakavaan puheenaiheeseen (ks. Martin & White 2005: 126–128; vrt. *kuittauslause* Makkonen-Craig 2005: 86–97).

6.4 Samanmielisyyden osoittaminen

Puolet aineistoni *on totta* -kehyslauseista on samanmielisyyden merkitsimiä: tekstissä ei siis välttämättä ole kahta kilpailevaa väitettä, vaan kehyslause vain vahvistaa puheenaiheena olevaa väitettä. Laajoissa myönnytysrakenteissa *on totta* kehystää väitettä, jota tekijä ei joka suhteessa kannata. Samanmielisyyttä osoittavissa rakenteissa *on totta* sitä vastoin kehystää väitteen tekijän kannattamaksi.

Samanmielisyyden osoittamisen edellytys on, että lukija tunnistaa väitteen, jonka kanssa tekijä osoittaa olevansa samaa mieltä – väitteen tulee olla joko aikaisemmasta diskurssista tuttu tai kulttuurisesti tunnetuksi oletettu. Aineistossani kyse on useimmiten kulttuurisesti tutusta väitteestä kuten seuraavassa esimerkissä, jossa *että*-lauseessa on kiteytynyt sanaparsi:

(17)

- 1 Suorastaan nautimme toisen nöyryytyksestä ja epäonnistumisesta. Tai
- 2 pidämme ainakin siinä määrin, että osallistujia nöyryyttävät televisio-

- 3 ohjelmat ovat yleistyneet kasvavan suosion johdosta. *Sillä tottahan se on,*
 4 *että vahingon ilo on paras ilo.* [K22143T, viimeinen kappale.]

Esimerkissä 17 kappaleen retorinen rakenne perustuu siihen, että lukija tunnistaa *että*-lauseen väitteen. Viimeisen lauseen sananparsii kehystetään liitepartikkelilla *-han* ja kausaalisuhdetta osoittavalla konnektorilla *sillä*. Kappaleessa osoitetaan, että rivien 1–3 asiantilat ovat odotuksenmukaisia, koska evaluoivassa *että*-lauseessa ilmaistu väite pätee.

Aikaisemmasta diskurssista taas on tuttu sellainen väite, joka on esitetty tehtävänannossa. Seuraavassa esimerkissä osoitetaan samanmielisyyttä kirjoitelman tehtävänannossa esitetyn väitteen kanssa. Tehtävänannossa sanotaan, että *[e]rääät kaupunki-ihmiset – – suorastaan pelkäävät luonnossa*. Itse kirjoitelmassa puheenaihe ei ole ollut esillä.

(18)

- 1 *Täysin totta on, että suomalainen kaupungissa asuva ihminen tottuu omaan*
 2 *ympäristöönsä niin, että alkaa vierastaa, jopa pelätä luontoa ja maaseutua,*
 3 *”landea”.* Vierastaminen johtunee siitä, että kaupungissa olot ovat
 4 huomattavasti helpommat ja yksinkertaisemmat. Maaseudulla ja luonnossa
 5 on omia vaikeuksia kuten, että kaikki eivät olekaan niin lähellä kuin
 6 ”normaalisti”. Luonnossa ja luonnon lähellä vallitseekin täysin eri arvot
 7 kuin kaupungissa. [K30163P, 3. kappale]

Edellä esitetyissä odotuksenmukaisuusrakenteen ja myös laajan myönnytysrakenteen esimerkeissä tehtävänannon väite kiertää ensin kirjoitelmaan. Esimerkissä 18 näin ei ole, vaan tehtävänannon väite esitetään ensi kerran samanmielisyyttä osoittavan kehyslauseen jälkeen. Tulkitakseen tekstin koherentiksi lukijan on siis tiedettävä tehtävänanto ja sen väite.

Kun tekstin tulkinta koherentiksi on sidoksissa tehtävänantoon tai muuhun lukijalle mahdollisesti tuntemattomaan toiseen tekstiin, voidaan puhua tekstin piilokoherenssista (*hidden coherence*, Hoey 2001: 19–20). Piilokoherenssi on Hoeyn (mp.) mukaan koulukirjoittamiselle tyypillinen ilmiö: teksti rakentuu tehtävänannon tai mahdollisen kysymyslistan varaan ja joko koko teksti tai sen joidenkin osien välinen suhde on tulkittavissa koherentiksi vain, jos tehtävänanto on näkyvillä. Ylioppilasaineen tulisi olla kielellisesti itsenäinen suoritus (ks. Äidinkielen kokeen määräykset 2006) – perinteisesti on korostettu nimenomaan sitä, että kirjoitelman on oltava ymmärrettävä ilman, että lukija tietää tehtävänantoa tai mahdollista aineistoa.¹⁵ Tässä mielessä tehtävänannon väite tulisi kierrättää ensin kirjoitelmaan puheenaiheeksi, ennen kuin se voidaan asettaa evaluoinnin alaiseksi.

15. Nykyinen tekstitaidon koe on tässä suhteessa erilainen: siinä tällaista itsenäisyyden vaatimusta ei ole vaan lukijan voi olettaa tuntevan aineiston (Äidinkielen kokeen määräykset 2006).

7 Tekstuaalinen relevanssi

7.1 Yleistä

Aineistostani on erotettavissa ryhmä, jonka evaluointi liittyy *että*-lauseen väitteen tekstuaaliseen relevanssiin muussa diskurssissa. Kyse on eräänlaisesta metatekstuaalisesta evaluoinnista, jossa lukijan huomio ohjataan diskurssissa tärkeään kohtaan.

Tekstuaalista relevanssia voidaan evaluoivilla *että*-yhdyslauseilla merkitä monin tavoin, mutta aineistossani yleisempiä tapoja on kaksi. Osalla kehyslauseista on kehyslauseen substantiivin semantiikasta pääteltävä oma tekstiä organisoiva tehtävänsä: tällaisia ovat esimerkiksi substantiivit *ero*, *vastaus* ja *syy*. Osa kehyslauseista taas osoittaa *että*-lauseen väitteen muita ympäröiviä väitteitä kohosteisemmaksi.

Keskityn tässä luvussa tarkastelemaan esimerkkejä, joissa evaluoivan kehyslauseen tehtävä on osoittaa *että*-lauseen kuvaaman väitteen asemaa ja merkitystä tekstissä muiden väitteiden joukossa. Käsittelen ensin yhdyslauseet, joiden kehyslause organisoii tekstiä ja sen jälkeen kohosteiset väitteet.

7.2 Tekstiä organisoivat kehyslauseet

Kutsun tekstiä organisoiviksi kehyslauseiksi sellaisia kehyslauseita, joiden kehyslauseen ytimessä on esimerkiksi substantiivi *syy* tai *vastaus* ja joista sinällään näkee, millaiseksi *että*-lauseen proposition asema on tarkoitettu diskurssissa tulkittavaksi. Tekstiä organisoivat kehyslauseet osoittavat *että*-lauseen kuvaaman asianteilan aseman tekstin sisäisessä rakenteessa.

Tekstiä organisoivat kehyslauseet poikkeavat muista edellä kuvastuista evaluoivista *että*-yhdyslauseista sikäli, että niiden *että*-lauseessa ei kierrätetä tuttua väitettä. Tekstiä organisoivan kehyslauseen jälkeen seuraa tekijän ”uusi” johtopäätös tai väite. Tekstiä organisoivan kehyslauseen ympärille muodostuva rakenne on yksi niistä tavoista, joilla lukija ohjataan tekstissä huomionarvoiseen kohtaan ja osoitetaan tekstin sisäinen organisaatio. Labovin (mm. 1972: 366–370) klassisen kertomuksen jäsenyyksen mukaan evaluoinnin tehtävä on juuri tämä – kertomuksen evaluoinnilla osoitetaan kuulijalle, miksi tarina on kerrottu.

Tekstiä organisoivien kehyslauseiden NP:t ovat usein kompleksisempia kuin aineis-toni useimmat muut kehyslauseet, koska edussana saattaa saada määritteitä ja mukana on aina myös tukipronomini *se*. Sanajärjestys on näissä – kuten tekstuaalista relevanssia ilmentävissä kehyslauseissa yleensäkin – aina predikatiivialkuinen.

Yleisin tekstiä organisoiva kehyslause on sellainen, jonka ytimessä on substantiivi *syy*. Tällainen kehyslause evaluoi *että*-lauseen asianteilan vastaukseksi tekstissä aiemmin esitettyyn kysymykseen. *Että*-lauseen retorinen funktio siis tiivistyy kehyslauseessa (vrt. *tiivistysteema* Shore 2008: 43; Karvonen 1995: 75–76).

Kun kehyslauseen NP:n edussanana on *syy*, tekstiin syntyy eksplisiittinen kysymys-vastausrakenne, kuten esimerkissä 19 (vrt. Hoey 2001: 123–141; myös esimerkit 11 ja 5). Olen kursivoinut evaluoivan kehyslauseen ja sitä edeltävän kysymyksen:

(19)

1 *Mikä ihmiset sitten pohjimmiltaan saa kuluttamaan paljon rahaa*
 2 *kauneuteen?* Suurena vaikuttajana voidaan yksinkertaisesti pitää ajan
 3 henkeä. Kun televisiossa näytetään ohjelmia Hollywoodista, missä tehdään
 4 ihmiset onnellisiksi leikkelemällä heidät uuteen muotiin, täytyyhän sen
 5 myös vaikuttaa muihin. Plastiikkakirurgiaohjelmien sanoma ihmisille on,
 6 että kauneuden eteen pitää todellakin kärsiä. On myös totta, että
 7 vastakkaista sukupuolta halutaan miellyttää ja rahaa tuhlataan siksi
 8 kauneuteen. Lisäksi jos halutaan olla muodikkaita, täytyy vaate- ja
 9 meikkivarastoja säännöllisesti uusia. *Suurin syy tähän kaikkeen kuitenkin on*
 10 *se, että ei olla jollakin tavalla tyytyväisiä itseensä.* Tai kenties oltaisiin, jos
 11 ulkoiselle kauneudelle ei asetettaisi niin suurta painoarvoa.
 [K24136T, 6. kappale.]

Edellisessä esimerkissä evaluoivaa *että*-yhdyslausetta edeltävä kysymys on tehtävänannossa esitetty. Ensin esitetään vastausehdotuksia kysymykseen. Rivien 9–10 kehyslauseessa yksi syy evaluoidaan muita keskeisemmäksi astemääritteellä *suurin*. Kehyslauseen NP:n jälkimäärite *tähän kaikkeen* sitoo evaluoivan *että*-yhdyslauseen aikaisempien virkkeiden kuvaamiin asiantiloihin. Kappaleeseen syntyy konsessiivirakenne kehyslauseen adverbien *kuitenkin* vuoksi. Aiemmat väitteet ovat tekijän mielestä mahdollisia ja pitävät paikkansa, mutta viimeisin on paikkansapitävin. Paikkansapitävyys on siis retorisesti tehty moninkertaisesti, sillä väite sijoittuu konsessiivirakenteessa painokkaimman väitteen paikalle ja asettuu kysymys-vastausrakenteessa vastaukseksi. Lisäksi kehyslause evaluoi sen superlatiivilla joukon merkittävimmäksi.

Vastaavalla tavalla toimii myös substantiivi *vastaus*. Myös siinä evaluoivaa *että*-yhdyslausetta edeltää kirjoitelman tehtävänannosta johdettu kysymys (rivit 4–5):

(20)

1 – – Tässä kyseisessä ohjelmassa ihmiset laitetaan tekemään todella
 2 puistattavia temppeja ja kaikki vain mahdollisen rahapalkkion ja ohjelman
 3 tuoman julkisuuden tähden. Mutta vaikka temptut yleensä ovatkin todella
 4 oksettavia, on kyseinen televisio-ohjelma yksi suosikeistani. *Pistää vaan*
 5 *miettimään että minkä ihmeen takia.*
 6 *Vastaus on yksinkertaisesti se, että niin minä – kuin monet muutkin*
 7 *ihmiset, nautimme siitä kun voimme seurata inhottavien asioiden*
 8 *tapahtumista muille kuin itsellemme.* On hauska katsoa miten aikuinen mies
 9 on valmis nöyryyttämään itseään lypsämällä vuohta suullaan tai syömällä
 10 matoja. Erittäin hauskaksi tämän tekee se, että voimme rauhassa seurata
 11 tapahtumia koti-sohvalta ilman pelkoa siitä, että joutuisimme itse tekemään
 12 samaa. – – [K22173T, 3. ja 4. kappale]

Esimerkissä kysymys-vastausrakenteen ylittää kappalerajan, ja rivien 6–8 *että*-lauseen asiantilan käsittely jatkuu. Jos tekstuaalista relevanssia ilmaiseva rakenne jakaantuu

kahteen kappaleeseen, evaluoiva *että*-yhdyslause tuntuu viittaavan tekstissä eteenpäin. Tähän palaan seuraavassa luvussa tarkemmin.

7.3 Kohosteinen väite

Väitteen kohosteisuudella tarkoitan sitä, kuinka evaluoiva *että*-yhdyslause nostaa jostakin ilmipannusta tai implikoidusta väitteiden sarjasta esille yhden väitteen muita kohosteisempana ja samalla evaluoi *että*-lauseen kuvaaman asiantilan hyvyttä tai toivottavuutta. Tällaisia tapauksia aineistossani on kymmenkunta. Näissä kehyslauseissa kohosteisuus on monen piirteen yhdistelmä. Kehyslauseen AP ilmaisee asiantilan hyvyttä tai toivottavuutta. Kyseessä on komparatiivi- tai useimmiten superlatiivimuotoinen adjektiivi, joka yksilöi *että*-lauseen proposition poikkeukselliseksi muihin nähden. AP:ssa on usein myös määrite *kaikkein*. Kehyslauseen sanajärjestys on yleensä predikatiivialkuinen, ja mukana on usein tukipronomini *se*. Kehyslause voidaan esittää seuraavasti:

[*kaikkein*] + AP_[KOMPARATIIVI/SUPERLATIIVI] + *olla* + [*se*] + *että*-LAUSE

Kuvio 3.
Kohosteinen väite.

Rakennetta havainnollistaa seuraavaa esimerkki, jonka puheenaiheena on amerikkalainen tv-show:

(21)

- 1 Suomessakin esitetään amerikkalaista Jerry Springer show-ohjelmaa, joka
 - 2 perustuu ainoastaan ihmisten julkiseen nöyryytykseen. Ohjelmaan päästetyt
 - 3 ihmiset haluavat yleensä tunnustaa jotakin tuttavilleen. Yleensä
 - 4 tunnustukset ovat pettämiseen liittyviä, mutta villimpiäkin aiheita on ollut.
 - 5 Näiden ohjelmaan osallistuneiden henkilöiden lisäksi samassa studiossa on
 - 6 piikkittelevä juontaja ja luupäinen yleisö. Ohjelma käsittelee ihmissuhteita,
 - 7 sillä ihmissuhteet ja varsinkin niissä esiintyvät ongelmat vetävät suurta
 - 8 yleisöä puoleensa. Koska henkilöitä saa tietyissä rajoissa nöyryyttää,
 - 9 muuttuvat ihmissuhdekriisit paljon kiperimmiksi kuin esimerkiksi
 - 10 Kauniissa ja rohkeissa. Tässä tapauksessa nöyryyttäminen tarkoittaa
 - 11 kirjaimellisesti suunsa puhtaaksi puhumista välittämättä salaisuuksista tai
 - 12 yksityisistä asioista. *Kaikkein ovelinta on se, että ohjelmaan osallistuneet*
 - 13 *henkilöt, sekä petetyt että pettävät, joutuvat nöyryytyksen kohteiksi.* En voi
 - 14 käsittää, miksi tällaisia ohjelmia yleensäkään tehdään, sillä nöyryytetyt
 - 15 ihmiset murskataan henkisesti kuin avuttomat hyönteiset. – –
- [K22106P, 6. kappale]

Esimerkissä koko kappale käsittelee sitä, kuinka viihdeohjelmassa nöyryytetään ihmisiä. Riveillä 2–12 luetellaan niitä toimintoja, joista nöyryyttäminen syntyy. Kehyslause

kaikkein ovelinta konstruoi kohosteisimmaksi yhden kappaleessa luetelluista väitteistä.

Nimenomaan komparaatiomuodolla evaluointi saadaan ulottumaan myös edellä oleviin väitteisiin – kaikki edellä olevat väitteet värittyvät kehyslauseen asennoitumisen mukaiseksi (vrt. myös esimerkki 19). Kohosteinen evaluoiva *että*-yhdyslause on tyypillisimmin tekstijakson rajalla, useimmiten kappaleen lopussa. Esimerkissä 21 evaluoiva *että*-yhdyslause sijoittuu kahden eri näkökulman – kolmaspersoonaisen ja ensipersoonaisen kerronnan – rajalle ja siten tekstijakson rajalle.

Se joukko, joka kehyslauseen evaluoinnin alaiseksi mielletään, voi ulottua myös kappalerajan yli kuten seuraavassa esimerkissä 22:

(22)

- 1 Psykiatreja ja sosiaalityöntekijöitä tarvitaan nyt enemmän kuin koskaan.
- 2 Seksuaalikäyttäytyminen, yksilökeskeisyys ja uran luominen tuovat
- 3 ihmisille valtavia paineita, jotka joillekin muodostuvat ylitsepääsemättömiksi
- 4 kompastuskiviksi. Tästä johtuvat avioerot, heitteillejätöt, masennus ja
- 5 itsemurhat ovat ongelmia, jotka tulevat hyvin kalliiksi niin yksilölle kuin
- 6 yhteiskunnallekin. Mielenterveysongelmien takia monet joutuvat jättämään
- 7 työnsä, joka tietenkin aiheuttaa merkittävät tulojen vähenemisen.
- 8 Mielenterveysongelmat ovat usein syynä myös alkoholismille ja huumeiden
- 9 käytölle. – –
- 10 *Huolestuttavinta, näiden kaikkien ongelmien keskellä, on mielestäni se,*
- 11 *että ala-asteikäisetkin miettivät seksi[n] harrastamista.* Jotkut jopa toteuttavat
- 12 sen. 4-6 luokkalaisten discoisakin näkee mini-hameeseen ja paljastavaan
- 13 toppiin sonnustautuneita pikkutyttöjä, jotka keikistelevät seksikkäästi
- 14 musiikin tahdissa. – – [K26036T, 8. ja 9. kappale]

Kun kehyslauseissa on viittaus kappalerajan yli, kehyslauseessa viitataan siihen väitteiden joukkoon, josta *että*-lauseen propositio on merkittävin. Esimerkin kehyslauseissa edelliseen kappaleeseen kytkee siis ensinnäkin anaforinen viittaus *näiden kaikkien ongelmien keskellä*. Toisaalta nimenomaan kehyslauseen komparaatiomuoto on sinänsä sidoskeino (mm. Hakulinen & Karlsson 1979: 320). Retorisen rakenteen sidosteisuus syntyy näissäkin tapauksissa siten monen kielenpiirteen summana.

Kuten myönnytys- ja odotuksenmukaisuusrakenteetkin, myös kohosteinen väite luo yleensä kytköksiä taaksepäin tekstissä: se useimmiten asettuu tietyn rakenteen viimeiseksi osaksi. Evaluoivat *että*-yhdyslauseet ovatkin aineistossani suurimmaksi osaksi siis osa taaksepäin viittaavaa retorista rakennetta. Esimerkin 22 rakenteessa evaluoiva *että*-yhdyslause näyttää kuitenkin myös ennustavan, että asian käsittely jatkuu. Evaluoivalla *että*-yhdyslauseella näyttäisi olevan siis myös samankaltaisia projisoivia ominaisuuksia kuin Lauryn (tulossa) aineiston ekstrapositiiorakenteilla (ks. myös esimerkkiä 20).

8 Erityistapauksia – paikallinen evaluointi ja evaluoinnin koheesio

Evaluoiva *että*-yhdyslause ja sen ympärille muodostuva retorinen rakenne saattaa olla hyvinkin kerroksellinen, kuten edellä on käynyt ilmi. Kehyslauseen ydin saattaa välittää esimerkiksi hyvyyttä tai toivottavuutta, mutta silti sen ympärille syntyy konsessiivinen tai kontrastiivinen rakenne. Edellä esitetyt retoriset rakenteet ovat kaikki jossakin suhteessa vakiintuneita. Ne osoittavat – yhdessä muiden syntaktisten elementtien kanssa – väitteiden välistä suhdetta ja sitovat väitteet laajemmiksi kokonaisuuksiksi ja tämän lisäksi aikaansaavat tietyn retorisen vaikutelman. Nämä rakenteet syntyvät tyypillisesti sellaisten kehyslauseiden ympärille, joiden ytimen NP tai AP ilmaisee varmuutta, odotuksenmukaisuutta tai tekstuaalista relevanssia, mutta myös hyvyyttä tai toivottavuutta ilmaisevat AP:t/NP:t voivat esiintyä niissä.

En ole toistaiseksi puuttunut tarkemmin sellaisiin evaluoiuihin *että*-yhdyslauseisiin, joiden ympärillä ei ole havaittavissa vakiintunutta syntaktisin keinoin merkittyä rakennetta. Näissä tapauksissa evaluoiva *että*-yhdyslause tuntuu ”vain evaluoivan”, eikä tekstiin muodostu samanlaista vuorovaikutteista rakennetta kuin vakiintuneissa rakenteissa. Joskus kyse on siitä, että evaluointi on hyvin paikallista. Toisaalta etenkin hyvyyden ja toivottavuuden yhteydessä evaluoinnilla voi olla tekstissä koheesiota luova funktio. Käsittelen seuraavaksi ensin paikallisen evaluoinnin ja sen jälkeen ilmiön, jota kutsun evaluoinnin koheesioksi.

Kun kehyslauseen evaluointi ulottuu vain *että*-lauseeseen, eikä kyseessä ole laajempi rakenne, voidaan puhua paikallisesta evaluoinnista. Tyypillisesti hyvin paikallisesti evaluoivat sellaiset kehyslauseet, joiden ytimessä on AP *tärkeä*. Niiden kehyslauseessa on miltei aina adverbiaali, joka osoittaa, kenelle *että*-lauseen asiantila on tärkeä, ja rajaa samalla evaluoinnin alaa. Seuraavassa esimerkissä tällainen adverbiaali on *minulle*:

(23)

- 1 Kotini on pääkaupunkiseudulla radanvarsikaupungissa, ja olen tottunut
- 2 urbaaniin elämäntyylisiin. *Konsertit, teatterit ja muut palvelut ovat*
- 3 *junamatkan päässä, ja minulle on tärkeää, että tunnen itseni*
- 4 *eurooppalaistuneen yhteiskunnan jäseneksi.* Kuten ikäpolvelleni on
- 5 tyypillistä, minunkin vanhempani ovat kotoisin pikkukaupungista, ja
- 6 50–70-lukujen yhteiskunnallisen murroksen aikana he muuttivat
- 7 kaupungistuviin asuinkeksuksiin. Maaseutu edustaakin minulle suvun
- 8 juuria. Isoisien ja -äitien rakennuttamat kesämökit ja heidän lapsuuden-
- 9 koteinaan olleet maatilat ovat mielikuvia tuovia paikkoja suvumme
- 10 historiasta, mutta ne edustavat minulle myös kuvaa suomalaisuudesta ja
- 11 ovat sillä tavoin osa identiteettiäni. [K30026P, 2. kappale]

Joskus evaluoiva *että*-yhdyslause voi olla myös sivuhuomautuksen kaltainen jakso tekstissä. Sivuhuomautus voi olla motivoitu, jos se on esimerkiksi kontrastiivinen, kuten seuraavassa esimerkissä:

(24)

- 1 Suurin kauneuden tavoittelun syy on monilla vanheneminen ja sen pelko,
 2 joita halutaan peitellä näyttämällä nuoremmalta. *Toisaalta on ironista, että*
 3 *nuoret haluavat näyttää ikäistään vanhemmilta – aikuisilta.* Vaikka ihmiset
 4 ovatkin tavoitelleet nuoruutta pitkään ja monet elintavatkin ovat
 5 parantuneet entisestään, ei ihmisten elinikä ole kuitenkaan ylittynyt sadasta
 6 vuodesta pitemmälle. Vanheneminen on väistämätöntä, sillä keho toimii
 7 niin. Ihmisistä, jotka pitävät huolta ulkonäöstään, on kuitenkin hyvin vaikea
 8 nähdä, minkä ikäisiä he ovat. Tämä aiheuttaa monia ristiriitoja
 9 yhteiskunnassa, jossa moni asia perustuu ulkoiseen olemukseen.
 [K24106T, 9. kappale]

Esimerkissä käsitellään vanhenemistä ja evaluoivan *että*-yhdyslauseen nuoruutta käsittelevä asiantila liittyy siihen nimenomaan kontrastin vuoksi, mutta *että*-lauseen jälkeen palataan aiempaan puheenaiheeseen. Kun evaluoivan *että*-yhdyslauseen ja edeltävän tekstin suhde on kontrastiivinen, se erottuu sivupoluksi pääasiallisesta informaationkulusta.

Aineistossani on tapauksia, joissa kehyslauseen evaluointi määrittää tai ainakin vahvistaa diskurssin yleistä näkökulmaa asiantilan hyvyydestä tai toivottavuudesta ja luo sen takia koheesiota diskurssiin. Sivusin ilmiötä edellä kohosteisten väitteiden yhteydessä. Esitin, että tekstijakson päättävän, viimeisen väitteen kehyslauseen evaluointi yltää värittämään kaikki edeltävätkin väitteet kehyslauseen evaluoinnin mukaisiksi.¹⁶

Seuraavaksi havainnollistan tapauksia, joissa evaluointi värittää diskurssia eteenpäin *että*-lausetta laajemminkin, jopa useita kappaleita. Seuraavassa esimerkissä puheenaiheena on kauneusihanteiden esittämisen tapa ja sen valitettavuus. Esimerkissä on kaksi evaluoivaa *että*-yhdyslausetta, jotka muodostavat parin – ne ovat sanajärjestykseltään samanlaisia ja niiden AP:t ovat miltei synonyymisiä:

(25)

- 1 Muoti ja kauneus on myös taitavasti tuotu jokaisen elämään eri viestimien
 2 avulla. Medialla on valtava vaikutus ihmisiin kauneusihanteiden luojana.
 3 *Ikävää on se, etteivät nuo kauneusihanteet useinkaan ole kovin terveitä.*
 4 Esimerkiksi mainoksissa esiintyvät henkilöt ovat usein sairaalloisen laihoja
 5 malleja, joita jälkepäin on vielä tietokoneella paranneltu.
 6 Media antaa vääristyneen kuvan ihmisistä, mikä kuitenkin vain harvat
 7 ymmärtävät. Julkisuuden henkilöitä ihaillaan ja seurataan miltei sokeasti.
 8 Kaikki haluavat olla heidän kaltaisiaan, näyttivät he sitten miltä tahansa.
 9 *Surullista on myös se, että lähes poikkeuksetta vain naisten ulkonäköön*
 10 *kiinnitetään huomiota.* Läpi historian naiset ovat saaneet olla alati
 11 muuttuvien kauneusihanteiden kohteina, eikä tilanne ole muuttunut.
 12 Kuitenkin ehkä pientä muutosta on ollut havaittavissa. Nykyään myös

16. Suhtautumisen teoriassa tällaista ilmiötä on tarkasteltu evaluoinnin prosodisuutena (mm. Martin & White 2005: 21–23).

- 13 miehet kiinnittävät ulkonäköönsä huomiota – jotkut enemmän, jotkut
14 vähemmän. [K24096T, 6.–8. kappale]

Esimerkissä ensimmäisen kappaleen alussa kaksi ensimmäistä lausetta tuovat ensin puheenaiheeksi median merkityksen kauneusihanteiden luojana. Evaluoivassa *että*-yhdyslauseessa (rivi 3) teema jatkuu (*nuo kauneusihanteet*) ja esitetään kriittinen kannanotto. Koko väite evaluoidaan valitettavaksi. Väitettä elaboroidaan vielä seuraavan virkkeen havainnollistuksessa. Voidaan ajatella, että evaluoinnin funktiona on avata diskurssiin näkökulma, jossa tarkastellaan kappaleen alussa puheenaiheeksi valitun asiantilan hyvyttä tai toivottavuutta.

Toinen evaluoiva *että*-yhdyslause on riveillä 9–10, ja sen kehyslause on lukuun ottamatta fokuspartikkelia *myös* samankaltainen aiemman evaluoivan *että*-yhdyslauseen kanssa. Myös tässä tapauksessa *että*-lauseen väitettä elaboroidaan seuraavassa väitteessä. Kiinnostavaa kuitenkin on, että jos esimerkin ensimmäinen kehyslause vain evaluoi, toinen paitsi evaluoi myös ylläpitää jo edellä valittua näkökulmaa, koska kehyslauseen fokuspartikkeli *myös* sitoo paitsi evaluoituja asiantiloja myös kehyslauseita toisiinsa. Katson, että esimerkin 25 tekstijaksossa sidosteisuus kumpuaa ainakin osin yhtenäisestä evaluoivasta näkökulmasta, mutta toki kyse on myös leksikaalisesta koheesiosta (mm. Halliday & Mathiessen 2004: 570–578).

Edellisessä esimerkissä kehyslauseiden evaluointi sävytti tekstijaksoa, mutta hyvyyden ja toivottavuuden evaluointi saattaa nousta myös varsinaiseksi puheenaiheeksi. Seuraavassa esimerkissä koko kappaleen puheenaihe televisio-ohjelmien nöyryyttä-
vyydestä alkaa esimerkin ensimmäisessä lauseessa:

(26)

- 1 Nöyryytys on siis suosittua televisiossa. Joskus kuitenkin tuntuu, ettei
2 häväistyksellä ole rajoja; ohjelmat vajoavat yhä syvemmälle nöyryytyksen
3 pohjattomaan kuiluun. Esimerkkeinä ovat kaikkein syvimmälle häpeän
4 juoksuhiikkaan vajonneet puhelintietokilpailut, joihin ihmiset voivat soittaa
5 ja mahdollisesti voittaa rahaa. *Nöyryyttävää tässä on se, että katsojia*
6 *pidetään niin tyhminä – aivottomina olentoina, jotka ovat vain yhtä suurta*
7 *massaa.* ”Ja kysymys kuuluu: Mikä on Suomen pääkaupunki?” arvuuttaa
8 juontaja ja jatkaa, ”Vihjeruudukosta puuttuu vain yksi kirjain, ja kuva
9 Helsingin Tuomiokirkosta on jo paljastunut tuohon taakse. Soita siis ja voit
10 voittaa...” Häpeällistä. Kuinka ihmiset edes kehtaavat soittaa ja ottaa osaa
11 kyseisiin kilpeluihin? [K22086T, 7. kappale]

Riveillä 3–5 annetaan esimerkki tekijän kaikkein nöyryyttävimpänä pitämästä ohjelmatyyppistä. Rivillä 5–7 evaluoivassa *että*-yhdyslauseessa osoitetaan, miksi nämä ohjelmat ovat nöyryyttäviä. Kehyslauseessa pronomini *tämä* viittaa edellisen lauseen kuvaukseen puhelintietokilpailuista. Esimerkin evaluoivassa *että*-yhdyslauseessa siis paitsi luonnehditaan *että*-lauseen asiantila nöyryyttäväksi myös määritellään nöyryyttävyyttä ilmiönä. Kehyslause ei siis pelkästään evaluoi, vaan kantaa myös puheenaihetta.

9 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa esittänyt, että evaluoiva *että*-yhdyslause on retorisesti monifunktionen: Ensinnä rakenne evaluoi puheenalaista asiaa. Toiseksi rakenne luo tekstissä monella tapaa sidosteisuutta. Kolmanneksi evaluoivan *että*-yhdyslauseen ympärille rakentuva rakenne on usein vuorovaikutteinen. Evaluoimalla aineistossani osoitetaan usein myös, että tekijä asettuu evaluoimansa väitteen kannalle, pitää sitä totena. Poikkeuksena tästä ovat jotkin myönnytysrakenteet, joissa evaluoivan *että*-yhdyslauseen jälkeen seuraa kontrasti.

Retoriset rakenteet, joiden osaksi evaluoiva *että*-yhdyslause asettuu, ovat tekstissä laajoja ja saattavat kytkeä useaa kappaletta. Tällainen sidosteisuus on monen piirteen summa. Odotuksenmukaisuus- ja konsessiivirakenteisiin liittyy perustapauksissa konektori, jolla on itsessään kytkevä funktio. Toisaalta esimerkiksi kohosteisen väitteen rakenteissa sidosteisuutta luovat myös kehyslauseen komparaatiomuodot ja anaforiset proainekset. Lisäksi *että*-lauseessa saatetaan kierrättää jo aiemmin esitettyä väitettä.

Näiden lisäksi tai ohella sidosteisuus syntyy myös retoristen rakenteiden vuorovaikutteisuudesta. Rakenteissa voidaan eri tavoin ohjata lukijaa huomaamaan odotuksenmukaisuussuhteita, väitteiden välistä kilpailua tai niiden muuta suhdetta toisiinsa. Rakenteissa oletetun lukijan mielipiteet otetaan huomioon, mutta osoitetaan kirjoittajan käsitys siitä, miten asiantiloihin tulisi suhtautua. Aiemmissä tutkimuksissa on esitetty, että kirjoitetunkin tekstin koheesio rakentuisi tekstuaalisten seikkojen lisäksi nimenomaan vuorovaikutuksen elementeistä (ks. mm. Hoey 2001: 11–34; G. Thompson ja Zhou 2000: 140–141; G. Thompson 2001: 59–62; Hunston 2000: 184–195; vrt. Schiffrin 1987: 330).

Evaluoiva *että*-yhdyslause retorisine rakenteineen on siten eräs niistä kielen resursseista, joilla tekstin vuorovaikutteisuutta voidaan hallita. Martinin ja Whiten (2005: 103–104) mukaan silloin, kun tekstissä ohjataan lukija tietyn päättelyketjun läpi tai osoitetaan jokin väite muita validimmaksi tai evaluoidaan jokin asiantila epätoivottavaksi, vuorovaikutusta ohjataan – vähennetään siis valittavana olevien mahdollisten mielipiteiden määrää, vaikka vihjataan niiden olemassaolosta. Kaikki tässä artikkelissa esittelemäni retoriset rakenteet voidaan ajatella vuorovaikutusta ohjaaviksi.

Ylioppilasaíneen pohtivan tekstilajiluonteen kannalta juuri vuorovaikutusta ohjaavat retoriset rakenteet ovat merkityksellisiä. Aineistoni koostuu otsikkoaineista, joita kirjoittaessaan kokelaat ovat tehtävänantoa lukuun ottamatta koetilanteessa oman tietonsa ja ajattelunsa varassa. Kyse on varsin monimutkaisesta kirjoitustehtävästä, jossa ensin on löydettävä oma sanottava ja sen jälkeen suhteutettava se vaihtoehtoiisiin näkemyksiin. Vaihtoehtoisten näkemysten punninta ja oman äänen kuuluville saanti kirjoitelmassa vaatii rutinoituneita retorisia taitoja.

Aineistoni valossa näyttää siltä, että tutkimani retoriset rakenteet kuuluvat nimenomaan hyvän arvosanan saaneiden kirjoitelmien repertoariin. Suurin osa esittämistäni esimerkeistä on eximian kirjoitelmista siitä syystä, että lubenterin kirjoitelmista vakiintuneita rakenteita löytyy vähemmän ja niissä on usein tulkinnallisia ongelmia (ks. esimerkit 15 ja 18). Mainitsin artikkelini alkupuolella, että eximian kirjoitelmissa on käytössä vähäisempi määrä erilaisia kehyslauseita. Eximian aineissa suosituimmat ja useimmin esiintyvät kehyslauseet ovat juuri sellaisia, joiden ympärille syntaktisilta ja

tekstuaalisilta osiltaan vakiintuneet odotuksenmukaisuuden, kilpailevien väitteiden ja tekstuaalisen relevanssin rakenteet muodostuvat (mm. *on totta, on selvää, [ei] ihme*).

Vaikka aineistoni ovat tässä artikkelissa olleet ylioppilasaineet, lienee perusteltua olettaa, että evaluoivan *että*-yhdyslauseen ympärille hahmottuvat retoriset rakenteet ovat tyypillisiä monenlaisille pohtiville ja argumentoiville teksteille, niin puhutuille kuin kirjoitetuillekin. Argumentatiivisestihan rakenteet ovat ilmentymiä hyvin yleisistä retoriikan ilmiöistä: myönnytys- ja kontrastirakenteet liittyvät vastakkaisten väitteiden kilpailuun, odotuksenmukaisuusrakenne taas kuvioon, jossa esitetään ensin perustelu ja sitten väite. Argumentoivan tekstin kirjoittaminen ja retoriset rakenteet ovat myös osa lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta (ks. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003). Esimerkiksi myönnytys, vastaväite ja väitteiden listamaisuus mainitaan varsin yleisesti lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa (mm. Aalto ym. 2007: 182; Mikkola ym. 2004: 48; Berg ym. 2006: 126–130). Evaluoivan *että*-yhdyslauseen kaltaista retorista ilmiötä tai vastaavia laajempia tekstiä jäsentäviä rakenteita ei kuitenkaan äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa esitellä. Voidaankin siis ajatella, että kokelaat omaksuvat ne lukemalla, sosiaalistumalla argumentoivan tai pohtivan kielenkäytön konventioihin.

Mikäli koulukirjoitelmien kaltaisten tekstien päirteistä on mahdollista eristää enemmänkin tässä artikkelissa esittelemieni retoristen rakenteiden kaltaisia ilmiötä, voidaan saada tarkempi kuva siitä, miten pohtivan tekstin koherenssi syntyy ja millä tavalla tekijän on mahdollista hallita tekstin vuorovaikutteisuuutta. Tällaiset havainnot ovat yleistettävissä paitsi koulukirjoittamiseen myös laajemmin pohtiviin tekstilajeihin ja niiden opetukseen.

Lähteet

- AALTO, MIKA – PARKO KAIJA – HYTÖNEN, PÄIVI – ROMSI, ANNE – ROUTARINNE, SARA – VIRKKUNEN, JOHANNA 2007: *Kieli ja tekstit 2*. Helsinki: WSOY.
- ANTAKI, CHARLES – WETHERELL, MARGARET 1999: Show concessions. – *Discourse Studies* 1 (1) s. 7–27.
- ANWARD, JAN 2005: Lexeme recycled. How categories emerge from interaction. – *Logos and Language* v:2 s. 31–46.
- BAHTIN, M. M. 1981: *The dialogic imagination*. Englanninkielinen käännös Caryl Emerson & Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- 1986 [1952–1953]: The problem of speech genres. – Caryl Emerson & Michael Holqvist (toim.), *M.M. Bakhtin: Speech genres and other late essays* s. 60–102. Austin: University of Texas Press.
- BERG, MAARIT – KIISKINEN, SATU – MÄNTYNYNEN, ANNE – SOIKKELI, MARKKU 2006: *Äidinkielen ja kirjallisuuden Lähde*. Helsinki: Edita.
- BROWN, GILLIAN – YULE, GEORGE 1983: *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – THOMPSON, SANDRA A. 2000: Concessive patterns in conversation. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Bernd Kortmann (toim.), *Cause – condition – concession – contrast. Cognitive and discourse perspectives* s. 381–410. Topics in English

- linguistics 33. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2005: A linguistic practice for retracting overstatements. ‘Concessive Repair’. – Auli Hakulinen & M. Selting (toim.), *Syntax and lexis in conversation. Studies on the use of linguistic resources in talk-in-interaction* s. 257–288. Philadelphia: John Benjamins.
- 2008: On assessing situations and events in conversation. Extraposition and its relative. – *Discourse Studies* Vol. 10(4) s. 443–467.
- DU BOIS, JOHN. W. 2007: The stance triangle. – Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction* s. 139–180. Philadelphia: John Benjamins.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HALLIDAY, M. A. K. – MATTHIESSEN, CHRISTIAN M. I. M. 2004: *An introduction to functional grammar*. Kolmas, korjattu painos. London: Hodder Arnold.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Syntaktiset rakenteet kertomuksen jäsennyksen osoittimina. – *Virittäjä* 95 s. 33–47.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERRIMAN, JENNIFER 2000: The functions of extraposition in English texts. – *Functions of Language* 7.2. s. 203–230.
- HOEY, MICHAEL 2001: *Textual interaction*. London: Routledge.
- HUNSTON, SUSAN 2000: Evaluation and the planes of discourse. Status and value in persuasive texts. – Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.), *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse* s. 176–207. Oxford: Oxford University Press.
- 2007: Using a corpus to investigate stance quantitatively and qualitatively. – Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction* s. 29–48. Philadelphia: John Benjamins.
- HUNSTON, SUSAN – THOMPSON, GEOFF 2000 [1999]: Evaluation. An introduction. – Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.), *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse* s. 1–27. Oxford: Oxford University Press.
- HYLAND, KEN 2002: Authority and invisibility. Authorial identity in academic writing. – *Journal of Pragmatics* 34 s. 1091–1112.
- 2005: Stance and engagement. A model of interaction in academic discourse. – *Discourse Studies* Vol. 7(2) s. 173–192.
- HYLAND, KEN – TSE, POLLY 2005: Evaluative *that* constructions. Signalling stance in research abstracts. – *Functions of Language* 12:1 s. 39–63.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUVONEN, RIITTA 2004: *Kertomus ylioppilasaineessa. Kevään 1999 tehtävästä 23 kirjoitettujen aineiden tekstilajianalyysiä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- 2006: Äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänäntöjen kielenpiirteet tekstilajin näkökulmasta. Esitelmä. AFinLAN syysseminariumi 10.11.2006, Jyväskylä.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI [tekeillä]: Suomen imitatiivikonstruktiot. Väitöskirjan käsikirjoitus. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoitettavien teksteissä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 224–257. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 240–265. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen

- Kirjallisuuden Seura.
- KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, ANNELI 2006: Polyseeminen *vaikka* ja neuvottelun retoriikka. – *Virittäjä* 110 s. 162–187.
- KIPARSKY, PAUL – KIPARSKY CAROL 1971: Fact. – Danny P. Steinberg & Leon A. Jakobovits (toim.), *Semantics. An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology* s. 345–369. Cambridge: Cambridge University Press.
- KOIVISTO, AINO [tekeillä]: Konjunktiot loppuasemaisina: jatkeita vai vuoronloppuisia partikleita? Väitöskirjan käsikirjoitus. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2004–2006.
- KÄRKKÄINEN, ELISE 2006: Stance taking in conversation. From subjectivity to intersubjectivity. – *Text & Talk* 26:2 s. 699–731.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the inner city. Studies in the black English vernacular*. Oxford: Basil Blackwell.
- LAURY, RITVA [tulossa]: Getting on with it. The form and function of the Finnish finite clausal extraposition construction. – *Text & Talk*.
- LAURY, RITVA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2008: Clause combining, interaction, evidentiality, participation structure, and the conjunction-particle continuum: Finnish *että*. – Ritva Laury (toim.), *Crosslinguistic studies of clause combining. The multifunctionality of conjunctions* s. 153–178. Typological Studies in Language. Amsterdam: John Benjamins.
- LEINO, JAAKKO 1999: Mitä tarkoittaa *se, että?* – *Virittäjä* 103 s. 27–51.
- LEINO, PENTTI 2008: Ylioppilasaineesta kypsyyskokeeksi. – Anne Helttunen & Anita Julin (toim.), *Kiittäen hyväksyty. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää* s. 121–127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Äidinkielen opettajain liitto.
- LONDEN, ANNE-MARIE – LINDSTRÖM, JAN [tulossa]: Cyklisk och koncessiv argumentation i samtal. – *Svenskans beskrivning* 30.
- Lukion opetus suunnitelman perusteet 2003*. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetus suunnitelman perusteet. Opetushallitus 15.8.2003. <http://www.oph.fi>.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1992: *Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, intersubjektuaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä*. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisuja 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Korkeakoulujen kielikeskus.
- LÄHTEENMÄKI, MIKA 2002: Dialoginen näkökulma kieleen: Mihail Bahtin ja Valentin Vološinov. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s.179–200. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 4. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: Neljä näkökulmaa erääseen tekstilajiin. Äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänannot 2003–2006. – *Virittäjä* 112 s. 207–234.
- MANN, WILLIAM C. – THOMPSON, SANDRA A. 1988: Rhetorical structure theory. Toward a functional theory of text organization. – *Text* 8 s. 243–281.
- MARTIN, J.R. – WHITE, P.R.R. 2005: *The language of evaluation. Appraisal in English*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – KOSKELA, LASSE – HAAPAMÄKI-NIEMI, HELJÄ – JULIN, ANITA – KAUPPINEN, ANNELI 2004: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Käsikirja*. Helsinki: WSOY.

- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIEMI, JARKKO 2007: ”*Voihan sitä noinkin ajatella*”. *Myönnyttelymuotin rakenne ja käyttö*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- PELTOLA, REA 2009: *L'irréalis dans le discours. La fonction dialogique du subjonctif français et du conditionnel finnois subordonnés*. – Eva Havu, Juhani Härmä, Mervi Helkkula, Meri Larjavaara & Ulla Tuomarla (toim.), *Actes du colloque RSL IV s.121–134*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- PERELMAN, CHAIM – OLBRECHTS-TYTECA, LUCIE [1968] 1971: *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Englanninkielinen käännös John Wilkinson & Purcell Weaver. London: University of Notre Dame press.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987: *Discourse markers*. Studies in interactional sociolinguistics 5. Cambridge: University of Cambridge.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – HERLIN, ILONA 2009: Kuvauksista seurauksiin. Kaksiulotteinen konstruktio *niin A että*. – *Virittäjä* 113 s. 213–245.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – LAURY, RITVA 2007: Complement clauses as turn continuations. Syntax, prosody and interactional functions of the Finnish *et(tä)*-clause. – *Pragmatics* 17:4 s. 553–572.
- SETÄLÄ, EMIL NESTOR [1926] 1960: *Suomen kielen lauseoppi*. 13. painos. Helsinki: Otava.
- SHORE, SUSANNA 1992: *Aspects of a systemic-functional grammar of Finnish*. Ph.D. thesis. Macquarie University, Sidney. Pdf-tiedostona osoitteessa http://www.helsinki.fi/hum/skl/english/dept/shore_publications.htm.
- 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. – *Virittäjä* 112 s. 24–65.
- SOLIN, ANNA 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 72–95. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- THOMPSON, GEOFF 2001: Interaction in academic writing. Learning to argue with the reader. – *Applied Linguistics* 22/1 s. 58–78.
- THOMPSON, GEOFF – ZHOU, JIANGLIN 2000: Evaluation and organization in text. The structuring role of evaluative disjuncts. – Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.), *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse* s. 121–141. Oxford: Oxford University Press.
- THOMPSON, SANDRA A. 1988: ‘Concessive’ as a discourse relation in expository written English. – Brian D. Joseph & Arnold M. Zwicky (toim.), *A Festschrift for Ilse Lehiste*. Working papers in linguistics 35 s. 64–71. Ohio: Ohio State University.
- VERHAGEN, ARIE 2005: *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- Äidinkielen kokeen määräykset 2006 = Ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen kokeen määräykset. <http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/maaraykset/ainekohtaiset/aidinkielizoo7.html>. 13.10.2008.

Evaluative *että* ‘that’ clause constructions and rhetorical structures in Finnish matriculation essays

This article examines rhetorical structures and their interactional function in matriculation essays written in Finnish. Central to such rhetorical structures is the sentence type called the *että* ‘that’ clause construction. Evaluative ‘that’ clause constructions consist of an evaluative framing sentence and its complement, the evaluative ‘that’ clause itself (for instance, *On onni, ettemme ole kaikki samanlaisia*, ‘It is fortunate, that we are not all alike’). In addition to the verb *olla* ‘to be’, the framing sentence contains an NP or an AP, and in certain instances the supporting pronoun *se* ‘it’.

The article is based on the notion of dialogue in written language, and it makes use of previous research into evaluative language use. As its core data, the article uses 107 evaluative ‘that’ clause constructions, selected from a total of 162 matriculation essays. These example constructions are taken from essays that received the second lowest grade (*lubenter*) and the second highest grade (*eximia*).

The article presents three rhetorical structures that have formed around the evaluative ‘that’ clause constructions on a syntactic and a textual level. These are the expectancy structure, structures consisting of two competing statements, and the textual relevance structure. In addition to these established structures, the article also examines the use of evaluative ‘that’ clause constructions in instances, in which no rhetorical pattern is constructed around them, i.e. whereby the evaluation itself becomes the subject of a given section of text. Evaluative ‘that’ clause constructions and the structures that arise around them often stretch across several paragraphs. Hence, they are cohesive devices. First and foremost, established structures often include lexical and grammatical features linking them together. Meanwhile, coherence is born of the interaction between different rhetorical structures. In a variety of manners, these structures guide the reader, helping them better to understand the relationships that become established between two or more statements. The structures take into account the opinions of a perceived reader, while simultaneously presenting the writer’s own notions of how matters should be understood.

Analysis has revealed that those students who received the higher *eximia* grade used more established structures surrounding evaluative ‘that’ clause constructions and with greater frequency than those students who received the lower *lubenter* grade.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
suomen kieli, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: etunimi.sukunimi@helsinki.fi